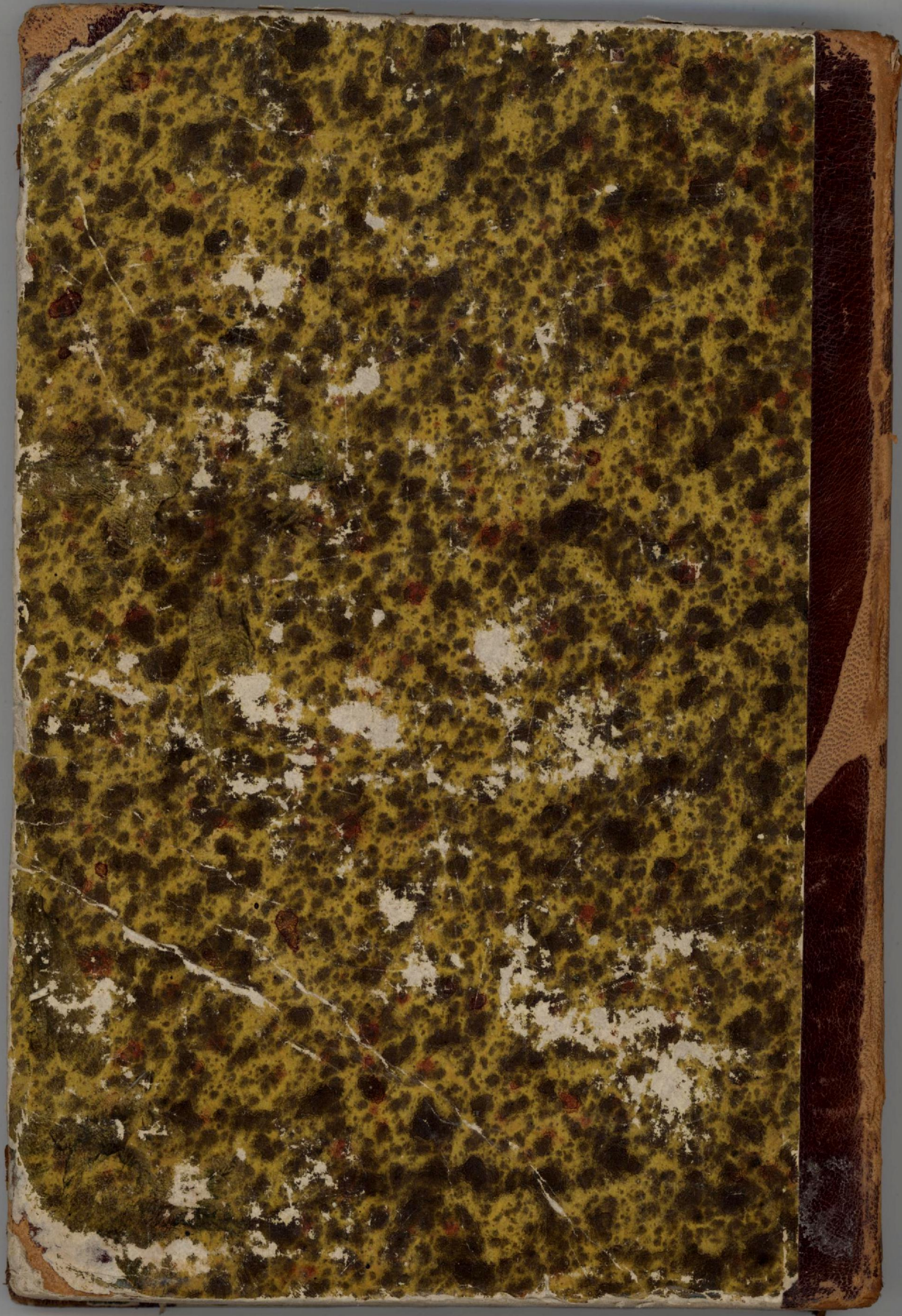

PK-2 K-107

1861 N6

168976

K
104

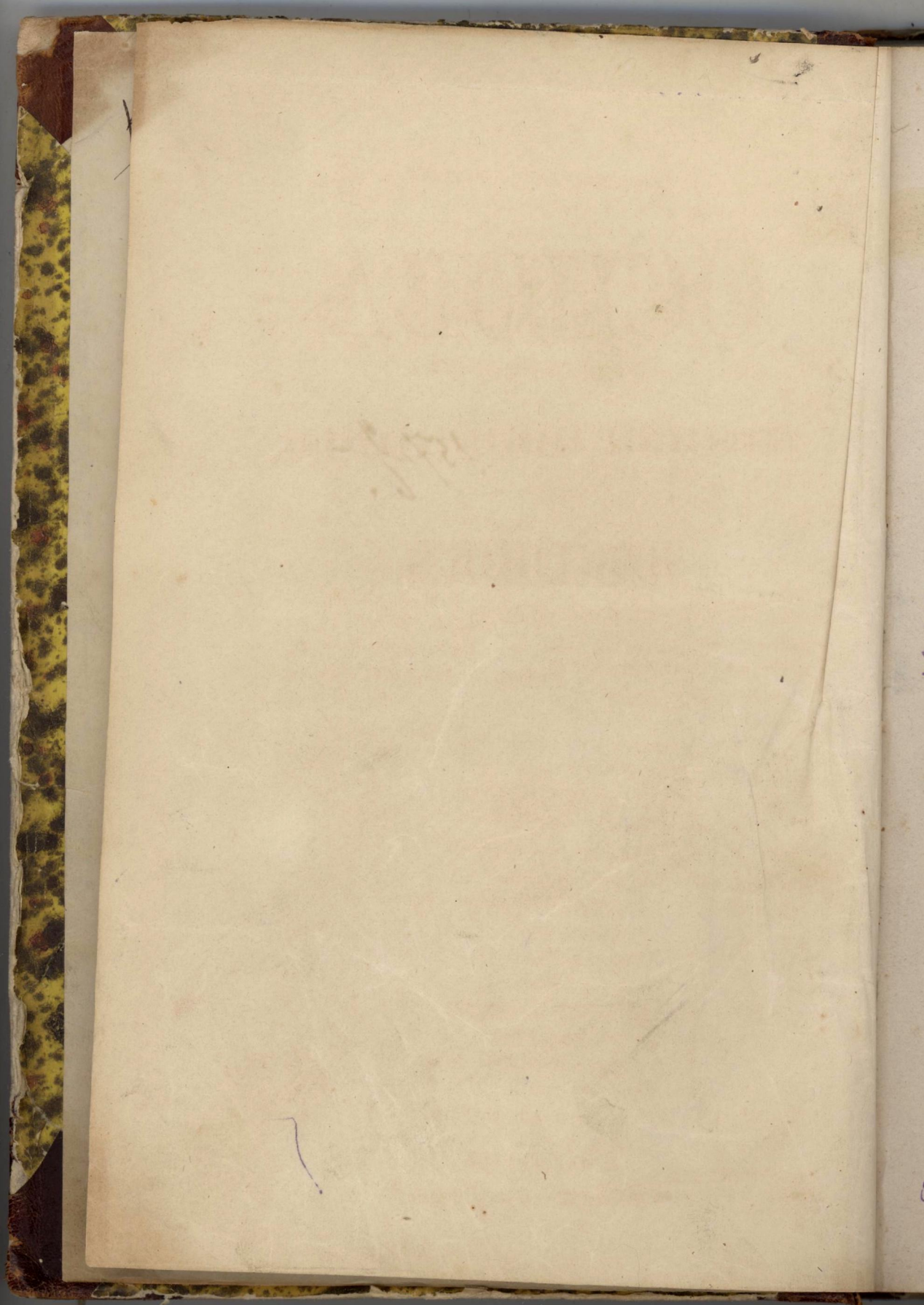
168976

№ 106 x 149

Гроші виплатив Скарбник

157 $\frac{9}{6}$

1984

К
107

ОСНОВА

1861
1162

ЮЖНО-РУССКІЙ ЛИТЕРАТУРНО-УЧЕНЫЙ

ВѢСТНИКЪ

946891

«Добра хочу братьи и Русьскѣй Земли.»
Владимиръ Мономахъ.

1861

ПОСЬ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ

ВЪ ТИПОГРАФИИ Н. ТИБЛЕНА И КОМП.

53

a

ОСНОВА

ВСТУПАЕТ

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. С. Петербургъ, Іюля 16 дня, 1861 года.

Ценсоръ Ст. Лебедевъ.

1861

ИЮНЬ

С.-ПЕТЕРБУРГЪ

ВЪ КНИГОПЕЧАТН. И ПЕРЕКЛАД. ДѢЛѢ

КОБЗАРЬ.

ПРЕДСМЕРТНІ ДУМИ.

XX.

Не нарікаю я на Бога,
Не нарікаю ні на кого:
Я самъ-себе, дурний, дурю,
Та ще й співаючи... Орю
Свій перелігъ—убогу ніву,
Та сію слово: добрі жніва
Колись-то будуть!... И дурю—
Себе-такі, себе-самого,
А більше, бачитця, нікого....

Оріся жъ ти, мой ніво,
Доломъ та горюю,
Та засійся, чорна ніво,
Болею ясною!
Оріся жъ ти, розверніся,
Подемъ розстеліся,
Та посійся добримъ житомъ,
Долею полийся!
Розверніся жъ на всі боби,
Ніво-десятино!
Та посійся не словами,
А розумомъ, ніво!
Вийдуть люди жито жати....
Веселі жніва!...
Розверніся жъ, розстеліся жъ,
Убогая ніво!!

Чи не дурю себе я знову
 Своімъ химернимъ добримъ словомъ?...
 Дурю! Бо лѣчче одурить
 Себе-таки, себе-самого,
 Нїжъ зъ ворогомъ по-правді жити
 И всѣ нарікають на Бога!

Сентября 1861 р.

Петербургъ.

XXI.

Ягъби съ кімъ сісти, хлїба звісти, —
 Промовить слово, — то вонó бѣ,
 Хочъ и ягъ-небудъ, на сімъ світі,
 А все бѣ такі ягось жилось.
 Та ба!.. нема съ кімъ! Світь широкій,
 Людѣй чимало на землі,...
 А доведѣтця одинікимъ —
 Въ холодній хаті кривобогій,
 Або підъ тіномъ — простягтись!...
 Або... ні!... Треба одружитись,
 Хоча бѣ на чортовій сестрі!
 Бо доведѣтця одуріти
 Въ самотині... Пшениця, жито,
 На добрімъ сіялось лану,
 А люде такъ-собі пожнуть
 И скажуть: — десь ёго убіто,
 Сердешного, на чужині...
 О горѣ, горенько мені!...

Т. Шевченко.

4 ноября 1860 р.

Петербургъ.

ДНЕВНИКЪ Т. РГ. ШЕВЧЕНКА.

Второй отрывокъ.

1857 г., 19 июня.

Вчера ушелъ пароходъ въ Гурьевъ и привезетъ оттуда вторую роту и самого баталіоннаго командира, а по случаю прибытія его сюда, — остающаяся здѣсь рота, къ которой принадлежу и я, готовится къ смотру. Для этого важнаго грядущаго событія, мы сегодня пригоняли аммуницію. Какое тягостное грядущее важное событіе! Какая безконечная эта пригонка аммуниціи! Неужели и это еще не въ послѣдній разъ? — — — — Въ дѣтствѣ, сколько я помню, меня не занимали солдаты, какъ это обыкновенно бываетъ съ дѣтьми.

— — —

20 июня.

Сегодня рота придетъ въ Гурьевъ, а по случаю полноводія въ Уралѣ, она пройдетъ прямо на Стрелицкую-Косу, и сегодня же сядетъ на пароходъ. Завтра рано пароходъ подыметъ якорь, и послѣзавтра высадитъ роту въ Новопетровской гавани. Держись наша офиція! гроза, гроза ужасная близится. Баталіонный командиръ, подобно тучегонителю Кроніону, грядетъ на тебя въ облацѣ мрачнѣ, въ томъ числѣ и насъ солдатиковъ. Многіе уже блажатъ и умоляютъ эскулапа засвидѣтельствовать ихъ небывалыя немощи душевныя и тѣлесныя, а иче — душевныя. — — — —

«Къ добру ли это я такъ сегодня разфантазировался? Въ прежніе годы, въ эти истинно-критическіе дни, со мною этого не было. Не было однакожъ и того, не въ похвалу будь сказано, чтобы я прятался подъ кровомъ стонów и воздыханій. Въ этомъ случаѣ я никогда не искалъ медицинскаго пособія. Съ трепетнымъ замираніемъ сердца

я всегда фабрилъ усы, облачался въ броню и являлся предъ лицо отца-командира сдать экзаменъ въ пунктахъ, ружейныхъ приемахъ и, въ заключеніе, выслушать длиннѣйшее наставленіе о томъ, какъ долженъ вести себя бравый солдатъ, — — любить Бога и своихъ ближайшихъ начальниковъ, начиная съ дядьки и капрального ефрейтора. — — — —

Странно еще вотъ—что. Все это несповѣдимое горе прошло какъ-будто не касаясь меня. Малѣйшаго слѣда не оставило по себѣ. Опытъ, говорить, есть лучший нашъ учитель. Но горькій опытъ прошелъ мимо меня невидимкою. Мнѣ кажется, что я точно тотъ же, что былъ и десять лѣтъ тому назадъ. Ни одна черта въ моемъ внутреннемъ образѣ не измѣнилась. Хорошо ли это? Хорошо. По-крайней-мѣрѣ, мнѣ такъ кажется. И я отъ глубины души благодарю моего Всемогущаго Создателя, что онъ не допустилъ ужасному опыту коснуться своими желѣзными когтями моихъ убѣжденій и младенчески-свѣтлыхъ вѣрованій. Нѣкоторыя вещи просвѣтлѣли, округлились, приняли болѣе естественный размѣръ и образъ; но это — слѣдствіе не возмутимо-летающаго старика Сатурна, а никакъ не слѣдствіе горькаго опыта.

Получивши отъ К—ка письмо съ приложеніемъ 25 р.,—значить—съ приложеніемъ весьма вещественнымъ,—я отблагодарилъ его письмомъ же, со вложеніемъ собственнаго поличья, и вторымъ письмомъ, со вложеніемъ еще менѣе вещественнымъ — со вложеніемъ небывалаго разсказа мнимаго *варнака*, подъ названіемъ *Москалёва Крилиця*. Я написалъ его вскорѣ по полученіи письма отъ *бѣтька отамана Кошового*. Стихи оказались почти одной доброты съ прежними моими стихами,—немного упруге и отрывистѣе. Но это ничего: дастъ Богъ, вырвусь на свободу, и они у меня потекутъ плавнѣе, свободнѣе, проще и веселѣе. Дождусь ли я этой хромой волшебницы—свободы? — — — —

25 іюня.

Только—что успѣлъ я написать — *слѣдовательно, тоже птица не мелкаго полета*,—какъ раздалось во всѣхъ концахъ огорода слово—*пароходъ*. Я, разумѣется, бросилъ свое писаніе и побѣжалъ въ крѣпость. Съ пароходомъ я ожидалъ Оренбургской почты, а съ почтой—свободы. Вышло однакожъ противное тому, чего я ожидалъ. Пароходъ почты не привезъ, а слѣдовательно и волшебнаго, очаровательнаго слова... А вмѣсто онаго слова привезъ *дѣло* въ

видѣ баталіоннаго командира, первымъ дѣломъ котораго было обѣгать казармы — — — И послѣ этого вступленія, назначенъ былъ формальный смотръ той ротѣ, къ которой и я принадлежу. Бѣдная рота всю ночь готовилась къ этому истинно—страшному суду, и въ пять часовъ утра, 23 іюня, умытая, причесаная, нафабренная, выстроилась на полянкѣ, точно игрушка, вырѣзанная изъ картона. Отъ 5 и до 7 часовъ, въ ожиданіи судіи праведнаго, рота равнялась. Въ 7 часовъ, явился, во всемъ своемъ грозномъ величіи, самъ судія и испытывалъ ее ровно до 10 часовъ. — — — Для всѣхъ гроза прошла, а для меня она еще только собиралась. Въ числѣ прочихъ подтвержденныхъ, долженъ былъ и я предстать, послѣ обѣда въ 5 часовъ, на вторичное, и еще горшее, испытаніе. Къ этому вторичному испытанію я готовился довольно равнодушно, какъ человѣкъ вполнину—свободный. Но когда предсталъ предъ неумолимаго экзаменатора, куда чтò дѣвалось! Ни же малѣйшей тѣни, ничего похожаго на человѣка вполнину—свободнаго во мнѣ не осталось... Та же самая, мучительная, холодная, дрожь пробѣжала по моему существу. То же самое чтò и въ прежніе годы чувство, — — — охватило меня; однимъ словомъ, я превратился въ ничто. Экзаменъ повторился слово—въ—слово, какъ и десять лѣтъ тому назадъ: четверти буквы не прибавлено, не убавлено. — — — По примѣру прежнихъ годовъ, экзаменаторъ спросилъ насъ по ранжиру, кто и за чтò несетъ — — обязанность солдата.

— Ты за чтò? — спросилъ онъ у перваго.

— За утрату казенныхъ денегъ, ваше высокоблагородіе.

— Да, знаю: ты не осторожно загнулъ уголь. Надѣюсь, впередъ не будешь гнуть углы, — сказалъ онъ насмѣшливо, и оборотился къ слѣдующему: — А ты за чтò?

— По волѣ родительницы, ваше высокоблагородіе.

— Хорошо. Надѣюсь, впередъ не будешь и... — и обратился къ слѣдующему. — Ты за чтò?

— За буйные поступки, ваше высокоблагородіе.

— Хорошо. Надѣюсь, впередъ...и — Ты за чтò? — спросилъ онъ у слѣдующаго.

— По волѣ родителя, ваше высокоблагородіе.

— Надѣюсь... А ты за чтò? — спросилъ онъ, обращаясь ко мнѣ.

Я отвѣтилъ.

— Надѣюсь, впередъ не будешь... — А ты за что? — спросилъ онъ у послѣдняго.

Послѣдній отвѣчалъ, что тоже по волѣ родительницы, и не выслушавши послѣдняго, онъ обратилъ къ намъ сильную рѣчь, замкнувшуюся вовсе не новой истиной, что за Богомъ молитва, а за царемъ служба не пропадаютъ. — — —

Всѣ эти конфирмованные, такъ называемые здѣсь *господа-дворяне*, съ которыми я теперь представлялся предъ лицо отца-командира, всѣ они — люди замѣчательные по своимъ нравственнымъ качествамъ, но одинъ субъектъ всѣхъ ихъ перещеголялъ. Всѣ ихъ пороки онъ вмѣстилъ въ своей двадцатилѣтней особѣ. Странное и непонятное для меня явленіе этотъ отвратительный юноша. Гдѣ и когда успѣлъ онъ такъ глубоко заразиться всѣми гнусными нравственными болѣзнями? Нѣтъ мерзости, низости, на которую бы онъ не былъ способенъ. Романы Сю, съ своими отвратительными героями, — пошлыя куклы передъ этимъ двадцатилѣтнимъ извергомъ. И нельзя предполагать, по чину отца, чтобы не было средствъ дать ему не какое нибудь, а порядочное, воспитаніе. И что же? Никакого. Хорошъ долженъ быть и родитель! Да вообще должны быть хороши отцы и матери, отдающіе дѣтей своихъ въ солдаты на исправленіе! И для чего, наконецъ, попечительное правительство наше беретъ на себя эту неудобоисполнимую обязанность? Самое лучшее — предоста-вить ихъ попеченію нѣжныхъ родителей; пускай спотѣшаются на старости лѣтъ своимъ собственнымъ произведеніемъ. Разумѣется, до перваго криминальнаго проступка.

До прибытія моего въ Орскую крѣпость, я и не воображалъ о существованіи этихъ гнусныхъ исчадій нашего православнаго общества. И первый этого разбора *мазурикъ* меня поразилъ своимъ зловреднымъ существованіемъ. Особенно, когда мнѣ сказали, что онъ тоже *несчастный*, такой же какъ и я разжалованный и, слѣдовательно, мой товарищъ, по званію и по квартирѣ, т. е. по казармамъ. Слово *несчастный* имѣло для меня всегда трогательное значеніе, пока я не услышалъ его въ Орской крѣпости. Тамъ оно для меня опошлѣло и я до сихъ поръ не могу возвратить ему прежняго значенія.

По распоряженію О., я имѣлъ случай просидѣть подъ арестомъ въ одномъ казематѣ съ колодниками и даже съ клейменными каторжниками, и нашелъ, что къ этимъ заклеяннымъ злодѣямъ слово *не-*

счастливый больше къ лицу, нежели къ этимъ растлѣннымъ сыновьямъ безпечныхъ эгоистовъ—родителей.

26 июня.

Два дня уже прошло, какъ выѣхалъ отъ насъ отецъ—командиръ нашъ, но я все еще не могу освободиться отъ тяжелаго вліянія, наведеннаго его короткимъ присутствіемъ. Этотъ смотръ такъ плотно притиснулъ мои блестящіе розовыя предположенія, такъ меня обезкуражилъ, что еслибы не Лазаревского письма у меня въ рукахъ, то я бы совсѣмъ обезсилѣлъ подъ гнетомъ этого тяжелаго впечатлѣнія. Но слава Богу, что у меня есть этотъ неоцѣненный документъ; значитъ, у меня есть канва, по которой я могу выводить самые прихотливые, самые затѣйливые арабески.

Надеждою живутъ ничтожные умы, сказалъ покойникъ Гёте. И покойный мудрецъ сказалъ истину вполнину. Надежда свойственна и мелкимъ, и крупнымъ, и даже самымъ матеріальнымъ и положительнымъ умамъ. Это наша самая вѣжная, постоянная, до гробовой доски неизмѣнная, нянька—любовница. Она, прекрасная, и всемогущаго царя, и міроваго мудреца, и бѣднаго пахаря и меня, мизернаго, постоянно лелѣетъ довѣрчивое воображеніе, и убаюкиваетъ недовѣрчивый умъ своими волшебными сказками, въ которыя всякій изъ насъ такъ охотно вѣритъ. Я не говорю—безотчетно: тотъ, дѣйствительно, ничтожный умъ, который вѣритъ, что на вербѣ груши вырастутъ. Но почему не вѣритъ мнѣ, что я, хотя къ зимѣ, но непременно, буду въ Петербургѣ? увижу милыя моему сердцу лица, увижу мою прекрасную академію, эрмитажъ, еще мною невидѣнный, услышу волшебницу—оперу. О, какъ сладко, какъ невыразимо сладко вѣровать въ это прекрасное будущее! Я былъ бы равнодушный, холодный атеистъ, еслибы не вѣрилъ въ этого прекраснаго бога, въ эту очаровательную надежду.

Матеріальное мое существованіе я предполагаю устроить *такъ* (разумѣется, съ помощію моихъ друзей). О живописи мнѣ теперь и думать нечего. Это было бы похоже на вѣру, что на вербѣ вырастутъ груши. Я и прежде не былъ даже и посредственнымъ живописцемъ, а теперь и подавно. Десять лѣтъ неупражненія въ—состояніи сдѣлать и изъ великаго виртуоза самаго обыкновеннаго, кабашнаго, балалаишника. Слѣдовательно, о живописи мнѣ и думать нечего. А я думаю посвятить себя безраздѣльно гравюрѣ *аква-тинта*. Для

этого, я полагаю ограничить свое матеріальное существованіе до крайней возможности и упорно заняться этимъ искусствомъ, а въ промежуткѣ времени дѣлать рисунки сѣіею съ знаменитыхъ произведеній живописи, рисунки для будущихъ эстамповъ. Для этого, я думаю, достаточно будетъ двухъ лѣтъ прилежнаго занятія. Потомъ, уѣду на дешевый хлѣбъ въ мою милую Малороссію и примусь за исполненіе эстамповъ, и первымъ эстампомъ моимъ будетъ *казарма*, съ картины Теньера, — съ картины, про которую говорилъ незабвенный учитель мой, великій Карлъ Брюловъ, что можно пріѣхать изъ Америки, чтобъ взглянуть на это дивное произведеніе. Словамъ великаго Брюлова, въ этомъ дѣлѣ, можно вѣрить.

Изъ всехъ изящныхъ искусствъ мнѣ теперь болѣе всего нравится гравюра, — и не безъ основанія. Быть хорошимъ гравёромъ, значить быть распространителемъ прекраснаго и поучительнаго въ обществѣ, — значить быть распространителемъ свѣта истины, — значить быть полезнымъ людямъ и угоднымъ Богу. Прекраснѣйшее, благороднѣйшее призваніе гравёра! Сколько изящныхъ произведеній, доступныхъ только богачамъ, контилось бы въ мрачныхъ галереяхъ безъ твоего чудотворнаго рѣзца! Божественное призваніе гравёра!

Кромѣ копій съ мастерскихъ произведеній, я думаю, современнымъ, выпустить въ свѣтъ, въ гравюрѣ *аква-тинта*, и собственное чадо — *притчу о блудномъ сынѣ*, принаровленную къ современнымъ правамъ купеческаго сословія. Я раздѣлилъ эту поучительную притчу на двѣнадцать рисунковъ; они уже почти всѣ сдѣланы на бумагѣ. Но надъ ними еще долго и прилежно нужно работать, чтобы привести ихъ въ состояніе, въ которомъ они могутъ быть переданы мѣди. Общая мысль довольно удачно принаровлена къ грубому нашему купечеству, но исполненіе ея оказалось для меня не по силѣ. Нужна ловкая, мѣткая, вѣрная, а главное — не каррикатурная — скорѣе драматическій сарказмъ, нежели — насмѣшка. А для этого нужно прилежно поработать и съ людьми свѣдущими посоветоваться. Жаль, что покойный Оедотовъ не наткнулся на эту богатую идею: онъ бы изъ нея выработалъ изящнѣйшую сатиру въ лицахъ для нашего темнаго полутатарскаго купечества.

Мнѣ кажется, что для нашего времени и для нашего средняго полуграмотнаго сословія необходима сатира, только сатира умная, благородная. Такая, напримѣръ, какъ *Женихъ*, Оедотова, или *Свои люди, сочтемся!*, Островскаго, и *Ревизоръ*, Гоголя. Наше юное

среднее общество, подобно лѣнивому школьнику, на складахъ оставилось, и безъ понуканья учителя не хочетъ и не можетъ перешагнуть черезъ эту безтолковую *тму, млу*. На пороки и недостатки нашего высшего общества не стоитъ обращать вниманія. Во-первыхъ, по малочисленности этого общества, а во-вторыхъ, по застарѣлости нравственныхъ недуговъ; кроткій способъ сатиры тутъ не дѣйствуетъ. Да и имѣетъ ли какое нибудь значеніе наше маленькое высшее общество въ смыслѣ національности? Кажется, никакого. А средній классъ — это огромная и, къ несчастію, полуграмотная масса, это половина народа, это сердце національности; ему-то и необходима теперь не суздальская лубочная притча о блудномъ сынѣ, а благородная, изящная и мѣткая сатира. Я считалъ бы себя счастливѣйшимъ въ мірѣ человѣкомъ, еслибы удался мнѣ такъ искренно, чистосердечно, задуманный мной безсознательный негодяй, мой *блудный сынъ*.

Свѣжо преданіе, а вѣрится съ трудомъ. Мнѣ здѣсь года два тому назадъ говорилъ Н. Д—скій, человѣкъ стоящій вѣры, что будто бы комедія Островскаго—*Свои люди, сочтемся*, не дается на сценѣ по просьбѣ московскаго купечества. Если это правда, то сатира, какъ нельзя болѣе, достигла своей цѣли. Но я не могу понять, что за расчетъ въ этой уступкѣ невѣжеству? Странная мѣра!

27 іюня.

Отъ купечества перехожу къ офицерству. Переходъ не рѣзкій, — оно также принадлежитъ къ среднему сословію, съ тою только разницею, что купецъ вѣжливѣе: онъ называетъ офицера — *вы, ваше благородіе*, а офицеръ его называетъ — *эй, ты, борода!* Ихъ, однакожъ, нисколько не разъединяетъ это наружное разъединеніе, потому-что они, по воспитанію, родные братья. Разница только та, что офицеръ — вольтерьянецъ, а купецъ — старовѣръ; а въ-сущности — одно и то же.

Сегодня къ вечеру появились комары на огородѣ, и я, чтобы избавиться этихъ несносныхъ насѣкомыхъ, ушелъ на ночь въ укрѣпленіе. Но увы! Неумолимая Немезида преслѣдуетъ меня на каждомъ шагѣ. Избѣгая комаровъ, я наткнулся на шмелей... Съ подобающимъ почтеніемъ проходя мимо офицерскаго флигеля, я услышалъ новую для меня пѣсню, начинающуюся такъ:

Коврики на коврики
И шатрики на шатрики.

Далѣ я ничего не могъ разслышать, потому—что пѣвецъ слишкомъ густо забасилъ. — — Хозяинъ — — выбѣжавъ на площадь, не знаю для какой надобности, и увидя меня, вздумалъ оказать мнѣ небольшую услугу и покровительство, познакомивъ меня съ вновь прибывшими *лихими ребятами*, по его выраженію. Для этого, схватилъ онъ меня за рукавъ и потащилъ въ коридоръ. Вновь прибывшіе лихіе ребята сидѣли и лежали на разостланой кошмѣ. — — живая сцена изъ *Двумужницы*, кн. Шаховскаго. Я, чтобы не дополнить собою такой группы, вырвался изъ объятій покровителя и выбѣжалъ на площадь — — — —

Записывая въ журналъ эту весьма обыкновенную въ моемъ положеніи траги-шутку, я въ глубинѣ души прощаю моихъ гонителей. — —

Сегодня ожидаютъ парохода съ почтою изъ Гурьева, и никто его не ожидаетъ съ такимъ трепетнымъ нетерпѣніемъ, какъ я. Что, если не привезетъ онъ мнѣ такъ долго ожидаемой свободы? что я тогда буду дѣлать? Придется — — знакомиться со вновь прибывшими — — Мрачная, — — перспектива! А если, паче чаянія, привезетъ эту лѣнивую колдунью—свободу,—о, какая радостная, какая свѣтлая перспектива! Иду въ укрѣпленіе и, на всякій случай, упакую въ *чу-вавъ* (торба) мою мизерію, авось либо и совершится.

28 іюня.

Совершилось, — только совершилось не то, чего я ожидалъ, — — Пошелъ я вчера въ укрѣпленіе, въ ожиданіи парохода, паковать свою мизерію и, какъ это обыкновенно бываетъ, когда человѣкъ ожидаетъ чего-нибудь хорошаго, то на этомъ хорошемъ и хорошіе строятъ планы. Такъ и я, въ ожиданіи вѣстника благодатной свободы, развернулъ коверъ-самолетъ, и еще одна-одна только минута—и я очутился бы на седьмомъ магометовомъ небѣ. Но, не доходя укрѣпленія, навстрѣчу мнѣ посланный за мною вѣстовой отъ коменданта.—Не пришло ли пароходъ?—спрашиваю я у вѣстоваго.—Никакъ нѣтъ,—отвѣчалъ онъ.—Какая встрѣтилась во мнѣ надобность коменданту?—спросилъ я самъ-себя, и прибавилъ шагу. Прихожу. И комендантъ, вмѣсто всякаго привѣтствія, молча подаетъ мнѣ какую-то бумагу. Я вздрогнулъ, принимая эту таинственную бумагу какъ несомнѣнную вѣстницу свободы. Читаю—и глазамъ не вѣрю. Это рапортъ на имя коменданта отъ К—ни о томъ, что я *не въ трезвомъ видѣ надѣлалъ ему дерзости* — — — —

29 іюня.

Широкій білий шляхъ изъ раю, а въ рай—узенька стѣжка, та й та колючимъ тѣрнамъ поросла,» говорила мнѣ, еще ребенку, одна замиравшая старуха. И она говорила истину. Истину, смыслъ которой я теперь только вполнѣ разгадалъ.

Пароходъ изъ Гурьева пришелъ сегодня, и не привезъ мнѣ совершенно ничего, ни даже письма. Писемъ, впрочемъ, я не ожидаю, потому—что вѣрные друзья мои давно уже не воображаютъ меня въ этой конурѣ. О, мои искренніе, мои вѣрные друзья! Еслибъ вы знали, чтò со мною дѣлается, на разставаньи, — вы бы не повѣрили, потому что я самъ едва вѣрю въ эти гнусности. Мнѣ самому это кажется продолженіемъ десятилѣтняго, отвратительнаго сна... И чтò значить эта остановка? Никакъ не могу себѣ и растолковать. Мадамъ Эй—тѣ, отъ 15 мая, изъ Оренбурга, поздравляетъ меня съ свободой, а свобода моя гдѣ-нибудь съ дѣльцомъ-писаремъ въ кабацкѣ гуляетъ. И это вѣрно,—вѣрно потому, что — — письменныя дѣла вѣдаетъ какой-нибудь писарь Петровъ, разжалованный въ солдаты за мошенничество. Такъ принято искони, и нарушить священный завѣтъ отцовъ изъ-за какого-то рядоваго Шевченка было бы противно и заповѣди отцовъ, и правиламъ службы.

На сердцѣ страшная тоска, а я себя шуточками спотѣшаю! А все это дѣлается со мною вѣтренница надежда. — —

Сегодня празднуется память величайшихъ двухъ провозвѣстниковъ любви и мира. Великій въ христіанскомъ мірѣ праздникъ! А у насъ—колоссальнѣйшее пьянство по-случаю христова праздника.

О, святые, великіе верховные апостолы! еслибъ вы знали, какъ мы запачкали, какъ изуродовали провозглашенную вами простую, прекрасную, свѣтлую истину! Вы предрекли лжеучителей—и ваше пророчество сбылось: — — во имя ваше учреждали инквизицію и ужасное автодафе; — — во имя же ваше мы покланяемся безобразію и совершаемъ въ честь вашу безобразнѣйшую вакханалію.... Истина стара и, слѣдовательно, должна быть понятна, вразумительна, а вашей истинѣ, которой вы были крестными отцами, минуетъ уже 1857 годочекъ. Удивительно, какъ тупо человѣчество!..

30 іюня.

Чтобы придать болѣе прелести моему уединенію, я рѣшился завестись мѣднымъ чайникомъ. И эту мысль привелъ я въ исполне-

ніе только вчера вечеромъ, и то случайно. Къ тихому, прекрасному утру на огородѣ, прибавить стаканъ чаю—мнѣ казалось это роскошью позволительной. Съ самаго начала весны, меня преслѣдуетъ эта милая, непышная затѣя. Но я никакъ не могъ привести ее въ исполненіе по неимѣнію здѣсь въ продажѣ такой затѣйливой вещицы. Только вчера вечеромъ пошелъ я къ З—скимъ, и проходя мимо кабака, увидѣлъ оборванного, но трезваго, деньщика одного изъ вновь прибывшихъ офицеровъ, съ мѣднымъ чайникомъ въ рукѣ такой величины, какой мнѣ нужно.—Не продаешь ли чайникъ?—спросилъ я.—Продаю,—отвѣчалъ онъ.—Не *хапаный* ли онъ?—Никакъ нѣтъ—съ. Сами баринъ велѣли продать. Они думаютъ самоваръ завести.—Хорошо, я спрошу. А что стоитъ?—Рубль серебромъ.—Полтину серебра,—сказалъ я сколько могъ хладнокровіе, и пошелъ своей дорогой. Едва успѣлъ я сдѣлать нѣсколько шаговъ, какъ деньщикъ догналъ меня и безъ торгу вручилъ мнѣ давно желанную посуду; а деньщикъ, получивши полтину серебра, отправился прямо въ кабакъ и черезъ минуту вышелъ изъ него съ штофомъ въ рукѣ, и направился прямо къ своей квартирѣ.—Туда и дорога!—подумалъ я. Проводя вечеръ въ обществѣ Филемона и Бавкиды (такъ я въ шутку называю З—скихъ), по дорогѣ зашелъ я къ маркитанту, взялъ у него полфунта чаю, фунтъ сахара, и сегодня я, въ 4 часа утра, сибаритствую себѣ на огородѣ и вписываю въ свой журналъ происшествіе вчерашняго вечера, благословляя судьбу, пославшую мнѣ мѣдный чайникъ.

Собираясь *путеплавать* по Волгѣ отъ Астрахани до Нижняго, я обзавелся чистой тетрадю для путевого журнала и пологомъ отъ комаровъ, которые неумоимо преслѣдуютъ путешественника отъ устьевъ Волги до самаго Саратова. Запасаясь этими необходимыми вещами, мнѣ и въ умъ не приходилъ мѣдный чайникъ. И вчера только—спасибо старику З—скому—онъ объяснилъ мнѣ важность этой нехитрой посуды во время плаванія на рѣчной водѣ, гдѣ необходимъ крѣпкій чай во избѣжаніе поноса, и просто для препровожденія времени, какъ онъ выразился въ заключеніи. И многимъ кое—чѣмъ совѣтовалъ онъ мнѣ запастись въ Астрахани на дорогу, но это все лишнее. Я отправляюсь, да не на пароходѣ, а на одной изъ барокъ, буксируемыхъ пароходомъ, просто оставшимъ солдатомъ.

Странно, что меня считаютъ здѣсь всеѣ, въ томъ числѣ и З—скіе, темнымъ богачемъ. Это, вѣроятно, потому, что если я дѣлаю долги, разумѣется—ничтожные, то въ сказанный срокъ аккуратно ихъ выплачиваю, не прибѣгая къ помощи Израиля, и не закладываю послед-

ней рубашки, какъ это дѣлають иные изъ офицеровъ. Когда я сказалъ З—скимъ, что весь мой капиталъ состоитъ изъ 100 р. ср., на который я, кромѣ дорожныхъ издержекъ, намѣренъ еще сдѣлать въ Москвѣ необходимое платье, то они въ одинъ голосъ назвали меня Плюшкинымъ. Я не нашелъ нужнымъ разочаровывать ихъ своей нищетою, и разстался съ ними какъ настоящій богачъ.

Странные старые люди эти З—скіе! Бездѣтныя, старые, одинокіе, имѣють—обеспечивающее—даже прихотливую старость—состояніе, вздумали поселиться въ этой безводной, бесплодной пустыни! И добро бы на отдыхъ: нѣтъ, онъ взялъ обязанность. Я думаю, что это необходимая потребность усвоенной въ юности физической дѣятельности, или просто, жажда къ приобрѣтенію. Последнее, можетъ быть, только вполонину, потому что не замѣтно было скряжничества, перѣдко сопровождающаго въ могилу одинокую, безпомощную старость. Она, т. е. З—ская, мнѣ очень правится; это—добродушно улыбающаяся, гостепріимная, кубическая старушка, бывшая иѣмка, а теперь православная. Онъ тоже добродушный старикъ, но пренаивный и самый безвредный лгунишка. Напримѣръ, онъ очень простодушно, и каждый разъ съ новыми варіаціями, рассказываетъ, какіе онъ прошелъ мытарства, пока достигъ настоящаго званія. Происхожденіе свое ведетъ отъ какого-то короля польскаго, Сигизмунда, вѣроятно, третьяго. О ближайшихъ предкахъ онъ не упоминаетъ, равно какъ и о виновникѣ собственнаго существованія; дѣтство тоже покрыто мракомъ неизвѣстности. Первую часть юности провелъ онъ въ званіи домашняго учителя, у извѣстнаго табачника Анисима Головкина, въ Петербургѣ. И въ этотъ—то періодъ его жизни случилось съ нимъ таинственное происшествіе, которое разомъ поставило его на ноги. Происшествіе такого сорта. Однажды, ночью, на улицѣ, ему кажется, что на Литейной,—но за достовѣрность не ручается,—схватываютъ его два гайдука, сажаютъ въ карету, завязываютъ глаза, везутъ, везутъ, и наконецъ привозятъ прямо въ роскошнѣйшій будуаръ, надо думать какой нибудь богатѣйшей особы. Является, наконецъ, и таинственная обладательница будуара, вся въ дезабилье (собственное выраженіе), только лицо покрыто маской. Тутъ—таинственная любовь;—завязываютъ ему опять глаза, сажаютъ въ карету, провозятъ на то самое мѣсто, гдѣ взяли и одинъ изъ гайдуковъ вручаетъ ему пачку ассигнацій не болѣе, не менѣе какъ 20 тысячъ.

Долго онъ думалъ, какую основать будущность на этомъ незбылемомъ фундаментѣ и, хладнокровно отрицувъ почести и злато, всту-

пилъ (внемля внутреннему призванію) въ скромный кружокъ поклонниковъ Мельпомены, гдѣ имѣлъ блестящій успѣхъ въ роляхъ Эдипа, Фингала, Дмитрія Донскаго и въ *Ябедѣ*, Капниста, къ несчастію не помнить, въ какой именно роли; но по прояскамъ знаменитаго учителя Каратыгина, Яковлева, долженъ былъ оставить избранное поприще и вступить въ морскую службу, разумѣется—лейтенантомъ. Здѣсь онъ совершилъ плаваніе (два раза) вокругъ свѣта, и одинъ только разъ къ южному полюсу вмѣстѣ съ Лазаревымъ. И во время этихъ плаваній, онъ узналъ досконально, откуда добывается деревянное масло, неправильно называемое прованскимъ. Вотъ гдѣ его родина: между Ливорно и Сингапуромъ (удивительное знаніе географіи!) есть островъ Провансъ,—на этомъ островѣ Провансъ растетъ огромное маслянное дерево, изъ котораго и выпускаютъ масло, какъ у насъ, на примѣръ, весною изъ березы. Островомъ и деревомъ владѣетъ англичанинъ, французъ и италіанецъ, а мы и нѣмцы уже отъ нихъ получаемъ этотъ дорогой продуктъ.—Изъ корабля переселился онъ въ земскій одесскій судъ, неизвѣстно въ какомъ рангѣ. Тутъ онъ велъ жизнь отчаяннаго кутилы, попалъ въ сомнище *политиковъ* и былъ сосланъ безсрочнымъ арестантомъ въ крѣпость Измаиль, гдѣ въ скоромъ времени сдѣлался правой рукой коменданта и, по стеченію удивительныхъ обстоятельствъ, былъ переведенъ въ городъ Астрахань, въ званіи квартальнаго надзирателя. Но щекотливыя иногда обязанности этого званія заставили его выйти въ отставку и принять званіе повареннаго въ Новопетровскомъ укрѣпленіи.

К—ни, мой *покровитель*—не меньшій враль, но не такой безвредный и совѣстливый, заврался однажды до-того, что назвалъ себя племянникомъ графа З—скаго и кандидатомъ дерптскаго университета. Чтобы разомъ озадачить и уничтожить дерзкаго лгунишку, З—скій разомъ махнулъ въ ротмистра лейбъ-гусаръ и въ ближайшіе родственники графу Г—чу. Знай нашихъ!

Несмотря на этотъ невинный недостатокъ, онъ все-таки добрый и наивный старикъ, а она также добрая, кроткая, невинная говорунья и немножко сентиментальная старушка; и я ихъ не иначе называю, какъ Филемонъ и Бавкида. Они получаютъ, вмѣстѣ съ Н—скимъ, Петербургскія Вѣдомости, я частенько приношу имъ съ огорода укропъ и петрушку и тому подобный знакъ, пью чай, прочитываю фельетонъ и выслушиваю волшебныя похождения наивнаго Филемона, за что и пользуюсь полной довѣренностью Бавкиды.

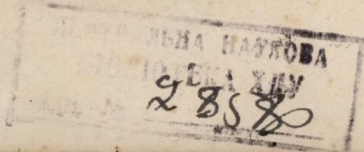
НЕ БУЛО ЗМАЉКУ — НЕ БУДЕ Й ДОСТАЊКУ.

I.

По десятому году я осталась сиротою. Батько й мати на однім тіжні померли, одъ якоісь проморіі, — да мати ще й удушливенька була: було усю піченьку сеидить, усе бухігае. Батько изразу занедужавъ — такъ и занедужавъ; мати послѣ захоровала; думали, що вінъ скорішъ умре за матюръ, а батько ще, якъ мати вмерла, очунавъ, вставъ, на полу посѣдивъ, плакавъ на насъ глѣдючи: (у менѣ ще сестра и братъ були менші менѣ:), велівъ наварить вечерять — поминуть матюръ. Якъ вечерявъ, — тільки й рѣчи чули. *Смерти — не одперти.*

Тільки й згадаю теперъ про їхъ, що оцѣ було ми, дівбора, на печі, абб такъ, заходимось пустовати, — зикъ такий сколотимо, що хоть изъ хати тікай, — отъ мати за деркачъ, да до насъ прожбгомъ такъ и кинетця, — ми й втихнемъ; одійшла до печи — ми й зновъ за своє. Нехай же було батько тільки озвѣтця, голосъ подасть, — ужѣ й не телѣхнешъ. Тільки й зазнаю про їхъ. Ще було, оцѣ, батько піде въ гості въ Бахмачи, неділю проходить — байдуже; бо вінъ тільки жаловавъ одного Олександрика: «сей,» каже, «менѣ хлѣбомъ догодже;» така бъ то думка: — сїі дівчата — чужа корість, покинуть, ростечуться, — а хлопецъ при ёму буде, старости доглядить. А мати всіхъ однаково жаловала: було що-суботи позмивае и поросчісуе голови, сорочки чистѣнькі понадівае, комірі було повишивае, — а мені, разъ-колісь, тільки приспѣбала, бо сѣрдилаась.

Мати було якъ зірвѣтця хочъ на одінъ день куді, — Бѣже мій! нудимъ світомъ, вибігаемъ ій назустрічъ, гукѣемъ, прислухаємся до її голосу, — примівъ би всіхъ птиць изъ гаю порозганявъ, щобъ не щибѣтали, гай би вивернувъ зъ коріннемъ щобъ не шумівъ; уши

насторóшимъ да й слухаємъ, чи не кашляне, чи не йде мати: скáзано — *мáтюрь не купити, не заслужити...* Оце було йде да й кашляне — не дужа була: біжимó! «Мáмо, мáмо!» опадемó її, уліпнемъ, якъ мұхи до меду; щó зрóbимо — хвалимось... Бóже, ягі раді! Я малá була; нихтó вже, якъ я, було, матусі дожидаюсь, — якъ оповесні лáстівки! Жду, пожду, а послі біжу гáями цілу верству́ йй назу́стрічъ. Разъ була ажъ заблудíлась блукáвши; а тутъ зірвáлась фуга така, вітеръ, дощъ ставъ накрапати, — такъ тёмно въ лісі зробíлось, наче воронне́ на дощъ скúпилось; лісь шумíть, змёрзла я — такъ мене й бьє; ко́лижъ нагодíлись ночліжники, що зна́ли батька, — такъ мене й забра́ли на коня́; ве́рхи íхали, взяли мене, поса́дили, у мішо́къ угорну́ли: та́къ и довели до до́му. Оце було якъ ма́ти кудí пі́йде, то ба́тько тре́бува́въ, щóбъ ми у хáті сиділи, а я не всíжу, біжу вслі́дъ, шука́ю, а ба́тько й вийде: огля́нусь — вінъ за мно́ю, ба́чу неподале́ку зру́блену березу, я й прихили́вся на́че сплю...

Ягъ ба́тько й ма́тюрь померли — бігали ми до́вго на мо́гилки, — тужимо; ище́ такъ бли́зько лежа́ли — въ ви́шнєвому сад́у, коло хáти. Клікали й ба́тька й ма́тюрь, да́къ не йду́ть!... не доклічєся вже! Самá, ко́ли ни пі́йду-було́, да́къ плачу́. Все зга́дую, якъ ма́ти було́ намъ ка́же: «Ді́точки, *запо́бiга́йте сві́та, по́ки слéжєть лі́та:* ко́ли я посвару́сь, абó ба́тько, то не на́ лихо, а на до́бро вамъ, для ми́ру васъ готу́ємъ, а тамъ усёго спі́ткаєтця»... Ба́тьку поста́вили хрестъ, а ма́тері й ні. Ма́ти по́переду вмерла да й хрестá нема́! Прои́шло вже те давнó, а се́рце щимíть и до́сі якъ згада́ю. Гі́рко було́ безъ ма́тері жити́; счасли́ва мо́я сестра́, що Богъ її при́нявъ ра́но. Вся́ке пéститъ по свóему: нема́ надъ чоло́віка, нема́ й надъ ма́тюрь, нема́ й надъ дити́ну. Якъ сю трóйцю по́ложимъ, то хочъ и самъ живи́й зарива́йся въ зéмлю: ні роди́ни, ні до́брої годи́ни тогді́ нема́. *Се не те́, що мете́, а те́, що зве́рху йде́.* Що згла́не дити́на, то вже не згла́нутъ такъ чоло́вікові; що погла́не ма́ти, то вже ніхтó въ сві́ті такъ дру́гий не погла́не. Тепе́рь тільки мо́єй и вті́хи, що дити́на: и сві́тъ би мені́ не світи́въ, и зори́ не ся́ли, якъ би не вонó.

Послі́ сме́рти ба́тька й ма́тері, взяла́ мене́ до се́бе дядина́ замі́сь дити́ни. Вона́ була́ оди́но́ка и замо́жня, скри́пі не причи́нялись одъ то́го до́бра: усé поспóвнєвано. — Усе́, — ка́же, — Зи́ню, то́бі бу́де. Дай Бо́же мені́ тільки здо́ровья те́бе ви́кохатъ, до́ро́зumu до́вести... — Я пі́діймаю́сь.

Вона мені почала прихороше водіти,—було між дівчатами такъ и зорію. Плахти, знаєте, все хоробні, картаські, старосвіцькі; запаски все зъ розводами, якъ по писанці, що не ділі то й убері. Я її шанувала за матюръ. Такъ мені любо й весело. Підлітки мої подруги коло мене, якъ бжбли кругомъ квітки, опадуть. Вони мене люблять а я—їхъ; гуляємъ-було; проти Духа, у насъ такъ гарно колиску вішають, парубки ключинъ чотірі вірубають, уживками звяжуть да батогівъ два, да на батогі прив'язжуть дошку да й гоїдаютьця и веху вьють. Колесо надінуть, квітками вберуть, любісткомъ, чорнобрівцями и поставлять на майдані де улиця дівчача; чередь иді,—вони ще гуляють, пісень співають; хто іде, дакъ и кажуть: краса яка!... И тутъ дівчата не поленовались: підмічаємъ було за дівчатами, за парубками, хто съ кімъ покохаетця, — жартуємъ було; підмічаємъ тожъ на музикахъ, котрі лүче до танцівъ, и собі у кутку учимось. Примічаємъ у когo яка мережка, у когo які стєнжкї въ косахъ. Посядимо було усі рядомъ, лузаємъ сїмечко и йде між нами свой весєла бесєда!.. А у танєць, поміж дівчатъ и парубѳцтво, іще не пускались... Було, на мої намиста, запаски, личманї заглєжуютця и дівчата й молодіці и роспїтують про дядину, чи вона мене ужє зовсїмъ за дитину взяла, чи такъ?,... про її добрѳ. «Гмъ, щаслива,» — кажуть на мене: — «се все її бѳде! теперъ, кажуть, да якъ рїдити! якъ вишню... За писаря, абѳ за якогo мїщанина, едїає.» А я—хі-хі! да й захилюся за когѳ-небудь. Я обѳ сєму ще й не дѳмала: мені тїльки весело, та любо... Усє весело, усє кругомъ мене мовъ всмїхаетця! Хрѳщ гудє надъ ѳхомъ, олєнка... а мені—що твій соловей... Сказано—п'ятнадцятий годъ постїгъ, не мала ще гѳря... а старє—глибше запало, дитиною ще пройшло... На Великодні святкї—чѳгѳ у мене нема! самими писанками обмїнююсь було, якъ христѳсуюсь съ подругами. Уберє було мене дядина, въ дрібушки поплетє, стєнжкї до кірокъ попустити, — тїльки квітки рѳбленої було ще надівать не дає. «Пѳрано ще,» каже, «небѳго: ще вигуляйся, підіймись на кірхъ, — тогдї й квітки и въ танєць дозрївши, а то щѳ! не роспѳковкою ходїти: не на тебе будуть дивитця, а на твою квітку.» — Я було стєнжкї понадкрѳюю, дівчатамъ пороздаю; разкї понадцїзую, тагъ би все й роздїлілась зъ ними. А послї було й сама признаюсь дядинї, що надполовінула, а дядина вжє сєгѳ—ні... «Я,» каже, «копїла, не рѳки склавши, а ти егѳ марне порострїнькуєшь... а мені ажъ на шії важко.»

II.

Отъ, на Великдень, пішла я, зъ сусідомъ и зъ побрдами вгурті паски святити. У насъ и поросі и сáло, й ковбаси: спасібі Бóгу, усёго було. Привезлі, — постáли на цвинтарі: я побручъ зъ своїмъ сусідомъ, — вінъ на своїмъ вóзі й привізъ, бо мой дядина на хазійстві зоставáлась. Изъ воріть на цвинтаръ люде такъ и точáтця, якъ бжóли зъ ұлля, съ паскáми; ажъ душно зробилось. Кругомъ люде у два ряді постáли рíсно, мовъ квітокъ хто рядóчками насажáвъ, тільки поміжъ пропустили попú съ причётóмъ пройти; почали зъ рушниківъ усáчину вивязовати, и коло мене хтось по праву рúку стáвъ, да я й не оглянулась: сáме піпъ изъ цérкви зъ причётóмъ вийшовъ и почáвъ кропити, иде рядáми да всё кропить, а тутъ за нимъ вслідъ титаръ проскури клáдє, а одъ міру одбíрає крашанкі, яблукá, пятачче.

Порівнялись изо мною и одъ мене одбíрали, я й грóши подалá; підійшли й до мого сусіда, що по праву рúку, — ажъ и взятъ-то нічого. Пасочка пшенишна малéнька, сáла шматокъ, пáра крашанокъ и хрíну корінчикъ. У мене ажъ тэхнуло. Зглянула я, — ажъ Бóже жъ мій милий! Пáрень, якъ квiта, стоить, — тільки врóда ёго! Взявъ титаръ крашанку, подёржавъ у руці, подививсь на ёго, да й положивъ назадъ мóвчки. Бáчила я сёго пáрубка на музикахъ и всё дивовáлась, чомъ вінъ не йде у танецъ, чомъ вінъ не женихáетця? Гордий, думаемъ... пишáетця-якъ своєю врóдою... и пáри собі не подберё. Статніший одъ усіхъ, молодий и худорлявий; чорноусий, смуглявий, бчи якъ терéнь, и кúчері по ёму. Тільки на ёго й дивовáлась, — а то й байдуже. Дівчáта кáжуть: и той гáрний и той багáтий, — я на тé й не вважала; тільки теперъ скíнула очíма, що усі-то въ сiніхъ жупанáхъ, якъ волóшки въ житі синіють, а мій — въ такий день въ сiрачiні, да тільки врóда ёго гóрда й пишна все зкрашáє, — мовъ мiсяць надъ зóрами... Стоить вінъ зо мною побручъ. Мені ажъ жáрко стáло, да такъ щось одъ сáмого сёрця и покотíлося: и жалъ мені чогóсь и когóсь, и сáма не знáю; и вéсело й не знáю — кудí мені бчи свої повести? хочъ я й поведú їхъ кудí, до все рíвно — нічóго не бáчу й не чýю. Хотíлось би на ёго... дакъ виі замигтáть-замигтáть — и не згляну, якъ на сóнце... Тагъ и чýю, якъ крáска мені шибáє вгóру, ажъ у бчи налётця, да й опúститця... Одхлiнуло; я — зiркъ: прóти мене

стоять зъ паска́ми, а я й забу́ла де я: спаси́бі імъ, и не дивля́тця на мене. Я хусти́ну ви́няла, уте́рлась; ста́ла зати́гати за запа́щину, ру́ки триясу́тця — не зало́жу, да й упу́стила; вінъ нахи́ливсь мені́ підійма́ти, а я й собі,—да якъ ски́нулись зблизька очима́, такъ я й до до́му при́хала зъ паска́ми, нічо́го не ти́мивши.

Дя́дина насъ зустрі́ла: «що́ се ти, моя голу́бо, якъ по́вна ро́жа розпіві́ла?...» А я й сло́ва не промо́влю. «Охъ, чи не нагла́нуло тебе́ що́?» Сорочку мені́ за́разъ нави́воротъ на́дла. Я горі́ла ажъ два дні,—ті́льки крише́чкою па́ски розгові́лась и то дя́дина убага́ла: «мо́же,» ка́же, «одъ свя́ченого поду́жаешъ;» а то й рісо́чки не було́ вь ро́ті.

Зъ того́ ча́су вінъ уже й на віки зо́ставсь у мо́єму се́рці, зъ то́єї годи́ночки якъ згла́нулись зъ нимъ на цви́нтарі. Вінъ мій, мій! Усе́ мені́ ста́ло немі́ло; є́го хочу́ ба́чити,—не дя́дину, не дівча́ть... є́го!.. сі́ру убо́гу свити́ну, куче́рі... Якъ би кри́ла—поле́ну́ла бь до є́го зозу́лею, кова́ла бь, визива́ла бь є́го: да куди́ жь?.. У люде́й би роспи́тала—да якъ же є́го велича́ти?.. Бо́же жь мій! сі́ра свити́на, чо́рні куче́рі, да й ті́льки: —не врозумі́ють... да о́це бь то імъ и сказа́ти?... Сама́ зпе́ршъ надивлю́ся, сама́... ні́кому не скажу́ про є́го,—бу́ду думко́ю жи́ти...

III.

Прихо́дять дівча́та, клічу́ть на му́зика, — я ті́льки на тре́тій де́нь пішла́. Підхо́димъ до ши́нку; на га́нках та́кого наро́ду зібра́лось,—му́зика у сі́нях гуде́, дівча́та кругомъ одна́ за одні́ю якъ ўтки пли́вуть. Я—ти́ць на поро́гъ, а очі́ за́разъ и зустрі́ли, чо́го бажали́. Я ні туди́, ни сюди́; дівча́та на мене́ зза́ду: «що́ ти прики́піла? йди́ шви́дче;» а мене́ но́ги не несуть. Си́лою гу́рба до́пхала́. Прийшли́, посе́ли. Усе́ гомоні́ть,—му́зика такъ и рі́же *го́рлиці́, журавля́*; бу́бонъ гуде́; а у мене́ вь оча́хъ усе́ верті́тця. Дівча́та на мене́ гука́ють, — я не чу́ю; котра́сь мене́ схи́ну́ла за плече́: «що́ це ти, Зінько? не зду́жаешъ, чи що́? О́це хтось нагла́нувъ, або́ ти сту́піла вь та́ке місце де́ зла́ чолові́чина не до́бре подумала́... Оглу́хла?!» Тутъ молоди́ці підійшли́, — ка́жуть, «чи не перепо́лбхъ,—що́ пойти́ бь до Зо́лотари́хи — вона́ до́бре вмі́е ви́ливати,—у́се роска́же — сь чо́го ста́лося и чимъ лі́чити одъ ягбі́ хороби́.» Лю́де поча́ли потро́ху збіра́тись коло́ насъ, а я все́ горю́.

Бідкаюсь, на що між люди пішла; — дак і тож біда, — ёго не побачила б; а тим часом за мною помічають. Дивляця на мої щоби, да добре що не знають, що серденько моє мені каже: а в ёму так і розливається мов у котлі, так тобі і болізько і любо... Прийшла додому, — не весело мені, не знаю за що взятыця, світ мені не миль. Дядині б відкриць усе, дак не хочетця: здається не так згляне, як я, на ёго. Хожу наче впустці, нинчусь зь своїм сердцем, да все одна думка: як би мені ёго побачить, як би мені провідать, де він живе, як ёго зовуть. А тут дядина усё коло мене клопочетця. «Нічого, тіточко,» кажу їй: «се мене собаки налякали. Я дужа, зовсім дужа.»

Вийшла увечері, сіла на призьбі: так він в моїх очах і увиджається! Як же мені провідать, нікому не казавши? Згадала я, що молодіці про воружку Золотаріху казали. «Пойду ж,» думаю: «що Бог дасть. Хай вона мені скаже, хто то і де він; да як» згадаю і про дядину, що її морочу — правди не кажу, — то аж серце мое заболить: так мені жаль стане. Думаю собі: скажу їй, — а послі знов — ні. Тільки Золотарісі відкрию: й тож лихо! Як же я прихилився послі до дядини, котра мені за матюр стала? Сижу, а серце так у мене колотитця; принала я на холодну призьбу, аж стогну, метушуся. Боже ж мій! Боже ж мій! колиб хоч раз поглянуть на ёго без людей! Одну годиночку, одну хвилечку... А тут солові дүшу дотинають: вмерти мені не хочетця і жить мені нудно. «Мовчить,» кажу собі, «соловеечки; дайте тріхи душі утихнуть, а то вістановитця... Ох, щоб не затхнутись од тієї муки!» А дядина одсунула кватірочку, почула, й почала гукати: — Зінечко, Зінечко! се ти, моя кришко, так стогнеш і розмовляєш? сь кім се ти так... зь зорею вечірнєю, чи що? —

У мене й дух запівся... що се я наробила! — Ходи сюди, моя доне... Що це на тебе пригодилося? Завтра підемо до Золотаріхи, — нехай вілле. Вона всю правду скаже. Колись мені виливала як я ногу звихнула: я то колись в гарбузовій гудині заплутавшись упала; болить нога да й болить, а хто ёго знає й чого, які ліки прикладати?... Иди в хату, серце. Коли б як переждати ніч: уже пізно, моя дитино; я прилягла да й заснула, послі вечері. А ти й не входила і в хату досі? подивись на зорі: уже на світ займається. —

«Дядиночко, дядиночко!» кажѹ, да й слѡва бѣльшѣ не промовлю: такѣ серце розходилося.

— Щѡ тобѣ? —

«Ничѡго. Ай!...»

— Да такі щѡ жѣ, мой квіточко? —

«Тутѣ щось,» кажѹ, показуючи на серце. Не вмію гарáздѣ и розказати — щѡ.

— Нудно? — каже.

«Нудно.»

— Ляжѣ. —

Лягла я; скроніла вона менѣ святою водою, уложила спáть, — сама довго не спáла, да й я — ші.

IV.

Встали рано; дїдина скорѣнько спорядила менѣ, — ми й пішли до Золотаріхи. Виливала вона, зѣ вѡску, двá рáзи: такѣ и запливѣ й стуманіє. Золотаріха ажѣ головою покрúтити и якось шіби жалібно на мене згляне. У трѣте взяла да й вилила изѣ сáмого блива, да тогді й каже: «дивітця по прекмѣтамѣ, чи не вгадáєте чогѡ?» Я зглянула да náче на долѡні все бáчу. А дїдина мой толкúє: — Отѡ, що náче кѡпи здаúтця, то паскѣ розстáвлені, — тамѣ її й наглянуто. — А я ще й бѣльшѣ добачáю: — що ми схилилися, и якѣ вінѣ менѣ хúстку подáвѣ, — а її здаётця — тѡ ті собáки, що менѣ налякáли — зпѣялись, гризúтця. А Золотаріха на мене зглянула: — а тобѣ щѡ, дѡню, — каже, — здаётця? — Я такѣ и зарділась, да й кажѹ: «собáки.» А вона: — Ні: тѡ — пáренѣ, мой голубко, тобѣ до нѣгѣ уклоняетця. — Готúйся, — каже мой дидині: — скѡро старостѣ завітáють у хáту до твоєї небѡги, хотѣ ище й рáно, до-порѣ. И тебе, мой дѡню, нагляне не однѡ парубѡцьке ѡко и зза сѣго бúде твоїй молодїй головѣ багáто тýрбу... Щѡ мѡжна, то одведú, — а чогѡ не мѡжна, то й дурить, моє сердѣнько, не стáну. Се тѣльки втрѣте менѣ довелѡсь на вікú трúдно виливáти, а то — одрáзу: хочѣ и вѡскомѣ, то все якѣ намолúетця. —

Да й вислала дїдину у дрúгу хáту. А мені: — ляжѣ, — каже. — Я лягла. Вона налила у стаканѣць водї: навхрестѣ наліпила до стаканá чотирѣ страсніє свѣчки, и запалила. И стáла дивітця у

воду, а послі поклони покладати; да изновъ поглине у воду да й изновъ кладє й хресті й поклони великі. Послі подєржала мене за п'яти, пошептала щось и сплєвала; послі притулила рукою до очей, до сєрця, и почала зновъ молитись, а послі звеліла мені подуть на свічки и напітись тієї воді. — Голубко мой, — каже: — жаль мені тебе. Ти, — каже, — ще дитина, а сєрденько твоє уже занїте, якъ голубка зъ гнізда випурхнуло. Попонєсися ти зъ нимъ, — бодай не казати!.. Ось же що: Дождавши неділі, встань вранці, рано-рано, й пойді до криниці, возьми непочатої воді и не оглядаючись повертайсь до-дому, пійди до цєркви, и якъ дочитаютьця до *Иже Херувими*, обійди зъ тією водою кругомъ цєркви три рази. — «Добре,» кажу, «бабусю.»

Ввійшла я у другу хату, до дядини, и усє їй розказала: дядина подала Золотарісі на станокъ полотна и копу грóшей. Тільки жъ Золотаріха не взяла: — Якъ помòжетця, тогді, — каже, — й принесіть; вкуні хлїба й сòли перекусимъ. Я не изза-грóшей помічть людямъ даю, а изъ ласки. Я рада, що дякують люде и кажуть, що помогаетця. А ми всі рівні, у Бóга все єдині діти. —

Отъ и пішла я изъ дядиною до цєркви дїждавшись неділі и пляшечку зъ водою взяла. Передъ тимъ, якъ співать *иже херувими*, я й вийшла изъ цєркви. Отъ, идучи, обійшла разъ кругомъ да й думаю: «чи добре жъ то мені бóде, якъ я оджену оту лóбу мою тóгу одъ сєрця, и не побачу єго? Чи йти мені вдрóге, втрєте, чи нї?»

Зупинїлась трóхи й міркую. Постóяла, подумала: «не пійду більш... Лóбо за милого и потужити.»

Рухнула щобъ ити до цєркви... Бóже мій! лєдві зъ нїгъ не збила: вінъ передо мною! якъ изъ воді вїрісь. Потóпилась, стою: нї туді, нї сюді, мовъ окаменїла. А вінъ—такъ до мене: «Світе мій, світе мій,» каже. «Ти мені світъ зав'язала. Поглинь на мене, мой галочко, ще разъ, якъ тогді... світъ мені знемілила... Станьмо сюді.» Взявъ мене за плєчи, одвівъ трóхи въ бокъ: (бáчте, сєло кругомъ, люде щобъ не наглєділи, а то скáжуть—«малá, ще підлїтокъ, а вже спїзнаєтця, й молитву покінула:») я идучи, — слухаюсь... зглїнула на єго. А вінъ изновъ: «рибчино мой, замòв мені одно словєчко... одно... чий ти? якъ звать тебе?» Я трушусь: казала-бъ, да устá не мовлять; дивлюсь на єго, упиваюся, й сóромно мені, и вінъ зъ мене очей не зведє. Обвівъ рукою кругомъ плечей, дїшимъ однимъ дóхомъ, щóки нáши ажъ пáшуть... Вінъ зхилився, бо висò-

кий, а я ще недоліток: дівимось, девимось мовчки, дівимось вь вічи одно другому, ажь хтось зь дзвінкомъ по шляху пронісся,—ми й розійшлись, не промовивши ні слова... Сіла я у цѣркви на рундукъ, поки люде стали виходить. Дорогою казала дядині, що вь менѣ голова розболілась у цѣркві,—дѣшно, дагъ я й вийшла. Прийшли до дому; дядина мені и тѣ и сѣ,—розмовляє, а мені свѣтъ немилъ,—такъ мені нѣдно, що усѣ перебиває мені думать про ёго; а тутъ незабаромъ біжать дівчата на музики кликати йти. А, Боже жъ мій! що мені казати? постережуть якъ скажѣ, що не хочу йти. «Погуляйте жъ; згѣдомъ пійдемо»... И дядина такі каже: трѣба йи юпчину другу зодягти и грѣшей припасти на маковникі, дѣ-що. «Дядиночкѣ,» кажѣ: «достаньте зь скрині все;» а сама зь хати, да за двѣри, вь синахъ стала, закрилась рукамі, и ўши затулила, й очі заплѣщила щобъ ніхтѣ не полѣхавъ; одвернулаь у кутѣкъ, та й дѣмаю... Одвелѣ трѣхи дѣшу; ввійшла вь хату, прибрала менѣ дядина и провела насъ ажъ у сини за двѣри, ще й подивилась вслѣдъ—якъ-то мені. Идемѣ дорогою; а нудьга жъ яка йти мѣжъ люде! я бѣ тепѣрь у лѣхъ забралаь, у гай густий, щобъ тѣльки про ёго дѣмать. «Ай, постойте,» кажѣ, «стриці! нѣгу підколѣла. «Шкитѣльгъ, шкитѣльгъ:» ні, не пійду шкитѣльгаючи мѣжъ люде,—вернусь»—и вернулаь. Дядина трѣшки злякалаь, а пѣслѣ й пічѣго: пообѣдала й лягла спѣти. Мені й істи не хѣтетця,—кажѣ: «дѣвчата насіннемъ, дѣ-що, нагодовали.» А вона дѣже й не домагалаь: — Да и мені щѣсь на душу не йде; мабутъ тогѣ, що порано вѣтали. —

Дядина заснула,—я й пішла блукать по дворѣ, по горѣду. Журѣся, що дурна була—не поспѣтала, дѣ вінъ живѣ и хтѣ вінъ?... А устѣ мої горѣть... лѣстечкѣ рвѣ, притуляю до губъ,—такъ и скипѣть, и скипѣть! Журѣся, никаю, серденькѣ нѣе... а й люблю жъ якъ!.. Сѣнце сѣе, соловѣ... ажъ лѣсъ розлягаѣтця,—вишнѣві садѣ всмѣхаютця... квіточкѣ, якъ зірѣчки, понасторѣшовалиь,—усѣ пригортала бѣ да свѣго сѣрця, усѣ бѣ ціловала! Прийшла до берѣзи, сокъ тѣчитця, пѣть хѣчу, да й не пѣю: щѣки пашуть, я—гѣллечка молодѣхъ берѣзокъ вь жмѣню зберѣ да притулюю щобъ прохѣлоли, огортаю собѣ шѣю. Здѣмаю, якъ вінъ менѣ такъ обнявъ; чѣю ёгѣ, бѣчу—якъ стоїть зо мною, якъ дѣвитця,—хѣчу крикнути, назвати ёго да й не вмію. Сѣрце мое, сѣрце мое!... Дѣмаю:—якъ не побѣчу ёгѣ сѣгѣднѣ,—побѣжѣ сѣломъ, буду кричѣть, бѣду звать когѣ-нѣбудь, а, мѣже, й вінъ вѣрне...

Ой Бѣже, Бѣже, коли той вѣчѣрь бѣде!...

Терпітиму до вечора якъ моги. Буду Бога благати,—а вже на тую водійцю, що тільки двічі обнесла и віри не покладала.—Ще поблукала; далі втомилася, зхилилась на лісу надъ дорогою и думаю: у який-то вінъ бікъ живе? усё бъ туди дивилась, туди й поленула бъ —...

V.

Такъ собі стою, й загадалась. Тутъ два діді підійшли, поздоровались изо мною.—А що се,—кажуть,—небόго, на музики нейдешъ? Дідина не пускає, щобъ хто не зурочивъ, чи що?—А другий каже: —Э! добре робить, добре робить—ще порано бігати.— «Ні,» кажу, «дідусю: погу підколола, дакъ вернулась.» А тамъ згодомъ старці зъ чужого села пройшли, по шагу подала и спровадила їхъ зъ бандурою на музики. «Усі» думаю, «идуть, а мого й немає...

Вся челядь гуляє—

Тільки тебе, да мене немає.

Зновъ щось куріє,—тільки не туди, а відтиль. Ближче, ближче, пілъ такий збива... ближче... охъ, ліхо! се жъ вінъ, се жъ моє серденько бринить! Я й присіла за тинъ! Вінъ за ріку.—Не ховайсь, моя рибонько золотастая.. Ось де ти живешъ, ось! я зблукавъ усё село, обтеръ усі тині лязючи, зполюшивъ усіхъ собакъ, тебе, моя доле, шукуючи... на музики два рази забігавъ: сидять твої подруженьки,—тебе, мое сонце, не світить.—

А самъ такий блідий, піть по щокамъ такъ и кóтитця, увесь у пілѹ.— Ось ти де живешъ!—Окінувъ окомъ кругъ себе. Я перехилила голову черезъ тинъ; вінъ притуливъ мою голову до себе, а я—мовъ давно вже зъ їмъ спізналася!—Ходімъ,—каже,—у гай;—(а у насъ, коло села, гонівъ два лісу)... ходімъ куди-небудь, мой ти доле красная. Якъ не ти... умру, ні буду ничиїхъ устъ цілувати. Кажі мені, що хочъ, а я твій; хочъ покинь... дарма... пойдѹ світъ за очи, а твій буду,—не покину тебе, моє кохання... —

Да й изнівъ мою каблѹчку зъ пучки, а свою мені надівъ.—Дай рученята я пересажу тебе.—Я подала, да такъ и перелетіла, мовъ не своєю. Пийшли.—Куди жъ я тебе оце веду? люде стрінутця, убачять, піде поголоска... Вернімось, моє серце... —

А я йду, и землі підъ собою не чую. «Ні,» думаю, «не вер-

нуса.» Держу его міцно за руку, мовъ прикипіла.. *Двічі літа не буває...* «Ходімъ,» думаю; а куди—й сама не знаю, й слова не промовляю. Вінъ мене силою повернувъ и перекинувъ черезъ лісу, и самъ перескочивъ.

У городі у насъ стояла повіточка старенька—уже похилилась,—колись бжоланнѣкъ бувъ при дѣду-покійнику; теперъ тамъ тільки негодящіі уліи да тріски лежали. Вінъ показує рукою на повіточку:—тамъ не страшно?—Духъ у мене займається; я тільки кивнула головою. Вінъ узявъ мене за руку и ввівъ підъ повітку.—Тутъ не страшно, моє серце: люде не наглінуть,—каже; а я мовчу: «мені,» думаю, «нігдѣ не страшно.» Якъ прийшли,—сіли у куточку—вінъ одкидавъ тріски, а спереду заложивъ уліями—насъ и не видно, хоть би хто й ввійшовъ,—да тільки літомъ туди ніхто не заглядавъ.

Сівъ вінъ, узивъ мене на руки до себе:—ти моя дитина, ти моя зоря небесна!—такъ мене неситить!..—Умремъ,—каже,—тутъ!—

«Умремъ,» кажѹ.

— Я знаю, я бідаха, да ще къ тому й крѣпакъ; твій рідъ такий великій—змагати метця...—А я до його припала: «я твоя,» кажѹ... Обнялись, и ні слова. Вінъ мені дивитця въ вѣчи, виглажує мені брови, цілує мене, милує. Бже мій! а що вже зо мною робитця!.. Вінъ знявъ съ пучки зъ моєї каблучку, почепивъ мені її на шию на шнурочку, зъ образкомъ вкупі, и своєю мені давъ; я йому тожъ повісила на шию...

Якъ дивитця! якъ голубить мене очима своїми!...

— Пора,—каже... А я—не хочу йти.—Пора... якъ же тебе узивать, рибонько?

«Твоя,» кажѹ.

— Добре. А я—твій. Прощай, галонько! Забравъ би тебе зъ собою, да й зайшовъ би куди зря.—И поціловавъ мене.—Людей боюся, тебе жалію.—Обнявъ и прихилився до мене.—Пора!—Ми встали—идемъ,—я ступила на порігъ,—вінъ ще разъ обнявъ мене—постоявъ, здихнувъ и пішовъ, задумавшись... и я вслідъ за нимъ!

— Иди,—каже,—до дому.— Я схопила его за руку...

— Ні, йди, йди! Дивись: село жъ передъ тобою, люде!...—

Стрібъ—и нема!.. Я руки до его... Бже мій,—далеко вже!—Я обняла лісочку, дивлюсь—куріє дорогою, а послі несетця городами, ледві манячить; онъ, ставъ на лісі, изиновъ зникъ, и нема, нема... изиновъ буваніє... Бже!

Ой видсіль туді пішла—поїхала
Любая розмова...

и моє серце песетця вслідъ. Ось изновъ 'ставъ коло хати на лісі, шапку знявъ... чи бачить—то вінъ мені? Я пізнаю ёго, да врѣди ёго не бачу,—каріхъ очей ёго: знігъ и нема, й нема... Теперъ же я знаю, де вінъ живе!

VI.

Вернулася я въ хату,—такъ мені весело,—ажъ всіхаюся, и землі погами не сягаю,—такъ би й кинулася дядині на шию и всю бѣ щіру правду розказала. Дядина не спала вже, тільки лежала. Я ввійшла; вона й каже: — скучаєшъ, моя голубко а що, чи сніжку віняла зъ ногі? — «Ужé,» кажú: «тільки трѣшки болить.»

Встала вона, погмоніла, потімъ заходилися вечерять: ілось намъ обомъ такъ смішно; посідали ще у вікна, послушали соловівъ, що зъ гаю ажъ луна по зорі йде. Наша хата була на вігоні и лісѣкъ у бокú понадъ дорогою недалечко: и въ огорѣді на березі свіщуть солові, и десь у гущі щебетавъ... послухати любо! Місяць зійшовъ, світить—пливѣ по нѣбу, хмарки легенькі, якъ серпанокъ, коли—не—коли перепинають ёго; у селі почало стихати; тільки де-не-гдѣ ворѣта закриплять, звідъ здійметця; овечка замекече; пісню зтиха хто, додому вертаючись, заспіваетъ; а далі все тихше, тихше, и пилъ надъ дорогою ставъ осидать; роса спала; свіжий пахучий вітерець повіявъ, утихло все—тільки солові ще дужче перекликались и серцю мойму наче одъ мого любого звісточку передавали: «може й вінъ теперъ,» думаю, «слухає, — може й вінъ зорі лічить и мене згадує.»

— Хто?—дядина питає... А я—якъ стрепенулася!—Що се ти? задрімала?! Ляжмо спать,—година вже и мені щось позіхаєтця.—

Полягали спать на полú; я підкотилася до дядини, почала її пригортати, ціловати. «Дядиночко,» кажú, «я покохала...» да й не домовила: хотіла признатця, що покохалася, а послі прищулилася до її, да такъ уже й не просиналася до світа. Уранці встала, причипурилася; хожу по горѣду, підкочу колѣду до ліси, зіпнуся,—усе на ту хату, усе туди мой душа рветця! А гараздъ, що я знаю, у якій стороні вінъ живе! серце що години заходомъ бьётця — не ді-

ждусь ёго. «Ну,» думаю: «до сякѣ до такѣ, до вѣчора буду житѣ, а въ вечері мій миленькій прибіжить; усе надією жилá. И дядина прийде, на село погляне,—думáє, що й я того дивлюсь:—хто пройде, пройде,—дорóга до міста мимо насъ полями постяглась... День мені гóдомъ здався,—нема ёго! На другий, щѣ трѣті півні не заспівали, я ужé схопилася, біжy—нема ёго... не чyть!... стою, дивлюсь... тільки вербá колó ёго хати косіцями рясніми тремтíть, темнíмъ стовбóмъ дíмъ пішовъ зъ ёго бóвдура, незабаромъ звíдъ звівся вгóру и зновъ опустíвся... «Хто-то ёмy,» дyмаю, «хату затопивъ, водиці витягъ?..» Нема й нема! Оцѣ-то! кому щáсте, тому й дóля! И вѣчора дíждáлась и спáти лягá жу́рячись... Мо́же насміявся... Ко́либъ бу́ла не люби́ла, го́ренька бѣ не зна́ла,—такъ—ні!.. Побі́гла бѣ по ёго слíду стежкáми, перелáзами,—да снагі немаю, náче мені свíтъ зав'язано, хмелíною нóги спúтано, бóчі заснічи́но. Дѣ щáсте, тáмъ и ворогѣ: мо́же люде щó наколотíли? не стра́шно собáки, а зв'я́ги ёго. Тинíюсь по зáкуткамъ... Тáкъ пройшло изъ неді́лю, рúки опúстíла... якъ водóю змíто—нема й нема!.. Тíльки й рíдного, здаётця, що тѣ містечко, що ми сиділи, та ліса, дѣ ми размовля́ли. Вже й на другíй тíждень поверну́ло якъ ёго не бáчила...

Вѣчоръ на дворі; дядина заходíлась лягáти спáть, и я вжé розбíралась, ажъ щóсь буртíсь въ горóдъ, буртíсь, а послí ліса трíсь... у мене й у душі похолóло: «чи не вінъ се», дyмаю. Я такъ до вікóнця підійшла, мовъ що берy на лáві: бáчу, тíнь довга постяглась по зелéнихъ грядкáхъ; въ серце мене заколóло... Я—зъ хати, дядина ще й заверну́ла:—надíнь, дóню, корсѣтку;—я скíнула на плéчи що похватíше, й вíбігла не обзиръ на горóдъ, стáла коло хати да й мíмрю:

Ой чи се той Микíта,
Що на óпашку свíта?
Підъ вікóнцемъ зогну́вся,
Чи не вийде Мару́ся?

Тíльки що почала, вінъ до мене й обíзвáвся:

— Мой? — ка́же.

— «Твоя», да такъ и прíснула до ёго. Я по сей бíгъ ліси стою, вінъ по той. — Тутъ відно, — ка́же.

Ми поступíли такъ щóбъ тíнь зза берéзи не бу́ла відна.

«Дѣ ти бувъ, моё серце?»

— Бóже жъ мій,—каже:—повернісь до місяця! губоньки у тебе якъ посмагли!—Пригорнувъ мене кріпко.

«Я думала», кажу: «що ти мене покінувъ...»

— Ні, ні, моя збрє ясна, — ні! Хібабъ я скосивсь... и на одну хвилину ти въ мене зъ сѣрця не спадала, а мене такъ рано на панщину занято, що я не мавъ часу тебе оповістити. На хуторі хлїбъ домолочовати треба було, що одъ зімі zostався. Іду тими полями зеленими, якъ на шибиницю. Кажуть, у полі, въ козака, думка молодіє, а у мене сѣрце боліло. Колибъ година, щобъ я тебе оповістивъ, — то бъ и байдуже. Де робить, до робить,—я діла не боюся... Летить журавлі, гуси изъ вірия, летять галки, голуби, — гадаю якъ не промовлю: — накажіте мой дівчині вірної, якъ моє сѣрце нїє, де я й чогó я забарився, и слова останнєго їй не замовивъ... Оце заразъ відтиля повернулися; я й до батька не заходивъ. Думаю:—подивлюсь хочъ на її віконце коли спить. И груддемъ пускавъ въ горідъ, чи не почує... не йдешъ!.. хотівъ лісу зламать—така мене туга взяла.. Прощай, мой голубко! спи... А дядина?

«Лягла», кажу.

— Іди жъ спочить: завтра...—

Кріпко, до-любови, поцілювались, и розійшлись. Біжучи любисточку рванула, унесла въ хату. «Оце, «кажу,» заслухалась солов'ївъ, да любисточку ввирвала—у гловѣ положу, щобъ душило.... да любощи снились», думаю, «да тихая розмова». Да й загадала:—хто на вінець мені судитця, той сю нічъ мені приснитця. Прокінулася на зорі. Зновъ весело! Стала хлїбъ місити, пічъ затопила, въ хаті убрала,—такъ мені любо! и сонце світить иншъ и хата світла, білєсенька, мовъ усміхаєтця... Божникъ квітками утікала, лавкі зміла, обідъ застановила, хлїбъ посадила,—ще кажу дядині—«пойду, грядки пополю»: такъ и знесу, знесу грядку; а тамъ усє пізирцемъ, чи не йде. Дядина до мене вийшла, — скучила. Ажъ и пройшовъ, да побачивъ, що дядина—шапку поднявъ:—будьте здорові зъ суботою!—и пійшовъ далі; тільки й бачились. Дядина стоїть на грядці, а я такъ, похнюпившись, полю, — займаю не тільки бур'яни, да й буряки, и все, що підвернетця, — такъ и оголила.

А дядина каже:—Оце крепакъ пройшовъ, Тешєнковихъ панівъ. Такє убожество! Сказано—безъ хазийки: батько старий, ні матері,

ні сестрі нема, самі собі й обідати варають, хлібъ печуть, варево кладуть. Сей Хведіръ на панщині, а той старій тільки чоботи на людей ладить. Да й Хведіръ обучався сему ремёству; зіму шие, літомъ у полі робить. Що загоріють у двохъ, те й зйдять. Хведіръ що заробить, то себе трохи спорядить и батька. Да й самъ-то який собі удався: якъ тичіна, високій, худорлявий,—не ціпомъ би ёму й орудовать! Уже скільки було ёму старій каже: «оженісь, Хведоре: доки одиніючими намъ жити?» — Ні,—каже:—іще пара мої десь, видно, на припичку кашу ість: нікого не вподобаю.—«Дагъ якъ же?! у робочу годину и сорочки нікому випратъ».—Я лүче,—каже,—самъ виполошу, а ніжъ візьму собі не до любви. — *Отъ який вірісь, а ума не вінтсь*: такє провадить! зъ душкомъ удався якъ и мати ёго. И полóжитця було самъ, наче сєлєхъ на воді. Жүритця ёго батько старостю; каже: «не доведѣтця тебє побачить вѣ парі. Подбівєся я, хиляючись самъ коло пєчи...» Иногді й хати не топить; такъ у холодній и сидить якъ сїна нема.

Пішла дїдина до хати. А я тільки й бачила ёго той день. На другій зострілись на одну хвилечку. Все боїмсь довго вкупі стояти, що бъ люде не помічали, да й дїдина — хто її знає, що мислить. Не замовилажъ—такъ: отъ якъби ти, небóго, стала ёму подружжємъ, — старóго бъ доглянула и ёму бъ, худорлявому, сорóчечку сполоснула, хату бъ вічипурила,...—а то й обійшла,—тільки на язїкъ ёго взяла... Побачилась я ще разъ зъ Хведоромъ.—Коли бъ—каже мені Хведіръ,—порá твої вийшла: сказавъ би батьку, сватівъ пославъ. Пійдешъ?—«Пійду».

А тутъ до мене старості за старостами: одні — вѣ хату, другі зъ хати якъ за причаємъ. Дїдина радіє да одмовляєтця: — Ще їй порá не вийшла, — шіснадцяти нема, — ще погуляє.—А я шуткю зъ нею да приспівую:

Ой я жъ тобі, мой мати, перекіръ наряжү:

Повну хату и кімнату женихівъ наведү;

Ой я тобі, моя мати, перекірочку:

Повну хату и кімнату, ще й комірочку!...

А тамъ собі радію, що менє не турбуютъ: «не пора» — и одхлінуть.

VII.

Пройшовъ и рікъ. Ми крадькомъ вбачалися. Ось упавъ мені и сімнадцятий годъ. Умовилась я зъ Хведоромъ стрітितись у лісу. Убралась я, уквітчалась якъ на Великъ-день. «Дай, дядиночко, зъ шовкомъ мені плахту.» Дядина дала, — и роблені квітки достає. «Ні, дядиночко: я свіженькими утікаюсь,—пойду въ лісь.» — Іди жъ, иди... —

Сама такъ радіє, що тутъ-то вже натовпъ буде старостівъ: поря настігла.—

Якъ я зраділа, якъ стрілились! якъ я обняла мого Хведора! «Сежъ мені,» кажу, «сёгодні упавъ сімнадцятий, — дядина казала» А вінъ каже:—Ти й зъ будня якє мені свято зробила!...—Гуляли, сиділи, співали, квіткѣ укупі нарвали багато, вінокъ извили,—я й ёму звилá,—понадівали; сидимо,—смієтця вінъ!.. Здаєтця, що се все на небі робитця: тихо въ серці й кругомъ, якъ у Бога! пахучо, свіжо, тільки листечко шепчитця; якъ сонечко по ёму грає, пробиваєтця, — и по насъ, мовъ що живе, бігає,—ми ловимо; а на личмані въ мене,—казавъ Хведіръ,—якъ зорá скритця, и зглянутъ не можна.

Погуляли ми, суніць набрали, квітокъ—божнікъ убратъ; измобились сёгодні старостівъ посилає до мене. —Я,—каже Хведіръ,—зъ батькомъ поговорю й пришлю.—

Прийшла я до дому; дядина коло варениківъ зъ ягодами заходила, я уквітчала усю хату, прибрала, повимітала: веселі ми такі обідві! Дядина й каже:—постели настільникъ,—той, що на споді у скрині, и хлібъ положи на столі; — ще самá й вибрала—запечений, легкий. Уже й надвечіръ; я усе позираю у вікнѣ; чуюмо—гомінъ: по той бікъ ўлиці, черезъ лісу, хтось берєтця. У мене въ душі мовъ занялося,—такъ серце й заколотилось. Потімъ гомиръ стіхъ, ажъ дивимось—у ворѣтахъ, на дворі, показалося двє поважнихъ чоловік: идуть зъ хлібомъ-зъ сіллю. Я місця не знайду. Почервоніла, зраділа, лєдві у нѣги не впала дядині. Снуюсь по хаті, тиняюсь,—ажъ старості!.. Самá чую, якъ у мене вінѣ той трєситця,—мовъ усі квіточки зашамотили. Ажъ и на порѣзі. «Здорові! зъ празникомъ! Кланяємось хлібомъ и сіллю. Ми прийшли по вашу Зінку, — що бъ вáшого хліба не іла більшъ, порѣгівъ не оббивала.» А у мене ажъ ўшки смієтця.

— Сідайте, добрії люде, щобъ все добре сідало.

«Спасибі вамъ. Саді, Бже, все добре!»

— Одъ когô жъ васъ Богъ несе? —

А я ажъ рукамі затулила видъ, бо згоріла, да хі—хі собі потихеньку въ долоні: «одъ мого Хвѣдорка,» гадаю... а вони якъ гримнуть: «одъ Микити Волбщенка!» Я за пічъ такъ и вхопілась, а потімъ и сіла на прилавокъ. Дядина всміхнулася: — Хай Богъ помагає, — каже: — зъ дорогою душею... А що, Зіне, скажешъ? — «Я ще, дядиночко, погуляю.» — Да воно таки пірано. — «Нічого, голубко,» — всі трѣ загомоніли, мовъ у дзвони вдарили: «можна заручити.» — «Ні, дядиночко, ні! мені тогді не вільно буде дивитись на когô я схочу.

— Ну, добрії люде, виийте по чарці, и вареничківъ зъ суніцями посмакуйте, — а се не втечє: дасть Богъ, не оглѣдимось, якъ и рікъ прѣйде, — майте надію.

— Сіли вони до тихъ варениківъ; — дядина імъ такъ годить, а вони їй; вона їхъ припрошує, а вони: «Да спасибі Бôгу та й вамъ; що бъ у васъ весь вікъ такъ було рясно, якъ оце теперъ на столі».

Щѣ чарочку, щѣ, — да, слава Бôгу, й здіхали їхъ.

А мого й немає й немає! Задавъ мені думки, клопоту, — душі не стало!... що се вінъ?! — Пізненько вийшла, ужє перший сонъ заснувши, ажъ вінъ попідтишню блукає; я пізнала, — до ёго. — Батько змагаєтця, — не хоче. Я зовсімъ того не сподівався. «Щô ти,» каже, «сброду набратця хочешъ? Ти — крѣпакъ, гольтий, поткнєся до багатірки? Вони спокôнъ-віку вольні козаки, на всю губу. Ти у їхъ попихачемъ будешъ, якъ я бувъ у твоєї жъ матері... Ні! зъ чужôго поля ягоди не бері; я й зарікъ положи́въ — не женіть тебе на козацці. Якъ вони надъ нами знущаютьця и панськими помийницями звивають... пійде, а послі самá й очи виість... пойми ти мені віри. Лѹче мені въ холодній хаті сидіти, сорôчку коряву носити, ніжъ тебе утопіти, мій сину. Ти стільки зъ ёю будешъ бачить того счáстя, якъ свою потілицю. А рідъ же її якъ знущатиметця! *не такъ пані якъ паниньта*». — И ні за що, ні за що, не схотівъ. Благавъ я ёго, моливъ, зѣмлю ціловавъ: вінъ все своє. «Бері убогу, да свою, а не козацку. *Чортъ бері й сребро, якъ житъ не добро*. Я старий чоловікъ, я се добре знаю». — Ні защо! якъ зав'язано.

«Я скажѹ самá дядині, що я тебе покохала, и оповіщу тебе». — Потімъ розказала ёму, що зо мною було и розійшлися. Якъ... же ме-

ні до її доступи́тьця, якъ замóвити? Стра́шно!.. а якъ откáзь? Да й не кажу день, другий, неділю, місяць и дру́гий: не приступлю до неї,—усе ра́жусь зъ Хвѣдоромъ якъ лúчче. А тутъ двѣрі, що су: бóти, не перестаю́ть рíпати: старості! Дядина Волóщенка уподóбала: багáтий и лóде ёго знаю́ть. «Багáтий,» кажу, «дакъ ёму й добрó. А на врóду якій! увесь помóрхъ, а ходá, а мóва якá! худóба за плечíма, а лíхо перéдь очíма. Богъ изъ імъ, дядиночко: я ні за кóго не пíйдú».

— Щó жъ ти собі гадáешъ, дóню?.. зробíть би зарúчени!

«Ні, ні! я ёго не люблю».

— Дакъ щó жъ ти дúмаешъ? на музýки перестáла ходíть, одъ дівчáть одбілaсь,—ужé бъ и самá у танецъ пійшла...

«На що мені дівчáта й музýки тепérъ? Нехай мені й сóнце зникне!..

— Щó тобі такé?...—

«Я покохáла Хвѣдора крепакá.

Дядина ажъ за гóлову схопíлась, вся затряслáсь:—Отъ тобі:—каже, — добулáся якъ совá на току́! Бідна жъ моя голóвонько! всі наді́ї мої кáнули... Ні, дóню, ні, серце! за крепакá не пíйдешъ... нáшому рóду такъ не пригóже,—сво́ї потові скáрби у пáнські двóрища передавáти. Ми у їхъ берéмъ дівку, то й вику́пъ даéмъ; а якъ у насъ, то ще додáй,—да вонá ще імъ и робíтимо,—що бúдемъ їхъ двóри сповíяти, а сво́ї збíдняти. Щó скáже рíдъ, що й сусіде близні́? И вінъ хісткий, за вітромъ би пішовъ якъ би пустíвъ! ти за імъ не наживе́ся, а красі́ сво́ї збáвишъ, замордúєся: тé старé, а тé хістрé. Ти ёго тільки ввечері хіба побáчишъ, — трéба пáнщину справл́яти.

«Мí», кажу, «у двохъ ходíтимемъ, то намъ дней бíльше перепадáтиме».

— *Що той чíнь, якъ борщъ не сá чíнь!..*

«*Хотъ нíжка вэ мойкú, дакъ затé дúшка вэ лойкú*», всмілилась я їй на сé.

— Ні, ні, гóді, Зіне́чко: ви́бий зъ голови́ сéй дуръ. Не гні́ви Бóга й менé. Я тебе́ за дитíну мáла, доглядáла; а тí нібі́ мій найпérший вóрогъ заговорíла. Весь рíдъ спозóрити хочешъ. Волóщенка лóде знаю́ть,—вінъ у два плúги бре; ёго семья зрóду пішки до цѣркви не ходíла й повáжного рóду: надъ такíхъ и нема́ у насъ на селі́.

«Дядиночко,—смію́ся їй:—*ми посіе́мъ наволо́комъ, урóдить якъ*

наро́комъ... якъ діждемо́ літа да нажнемо́ жи́та, поста́вимо
въ ко́ни да вда́riamo го́ни!»

— Да ну, го́ді витребе́ньковати! слухай сюди!... на ё́го мате-
рі намі́тка до кіро́к чепа́е—а ху́сткою до це́ркви й не повья́жетця.
Кунту́шъ, пла́хта зъ шовкомъ, усе́ старосві́ччини держі́тця. А грó-
ши и ка́мень довба́ють. А що врё́да ё́го, да підста́рий... да що,
Зі́ню? жа́ловатиме́ більшъ, за дочку́ ма́тима. Ві́нь оди́нь у ма́тері.—

А я їй въ одві́ть:

Ой ти дубъ,—я берё́за;

Ой ти па́нь,—я тве́рёза:

Ой изъ те́бе, дубе́, ні́чого не бу́де,

А изъ мене́, бері́зки, ві́ники и рі́зки».

— Ти зовсі́мъ ско́сілася,—зъ се́рцемъ промóвила дя́дина.

Я замóвкла: се́рце зти́снуло..

Зно́въ лі́зуть старо́сті зъ кінця́ села. «Щобъ», я дума́ю, «ви доро́-
ги не зна́ли, ні зъ до́му, ні до до́му, якъ ви мій ві́къ заі́дете!»

Підъ пові́точку сяду́, да думу́ гада́ю. Сві́тъ завья́зала и собі́ й
ёму́; изму́чилася такъ! Дя́динині́ речі́ на́че грі́мъ прогремі́въ; и ё́го
не хо́чу ба́чити, сму́тку ему́ завдава́ть. Ві́нь гне́тця якъ гі́чечка
одъ ту́ги, и я зато́го зва́люся. На кра́й сві́та одъ люде́й би бі́гла.

VIII.

Дя́дина ба́чить, що вже́ й на во́сімнадця́тий поверну́ло, а я не
йду́,—дума́е, що я за Во́лощенка тільки не хо́чу:—Ну,—ка́же,—
дру́гого вибі́рай. Пра́вду лю́де ка́жуть! до́ки сиді́ти? Я стара́ и ча́сто
не зду́жаю...—

И той у і́ї хоро́ший, и той, а Хве́дора и обі́йде.

«Бо́же мій! дя́диночко!» кину́лася я до не́ї. «Не кра́йте мо́го
се́рця! Окро́ме Хве́дора я ні́кого не люблю́, ні́кого! Я коха́ю
ё́го уже́ три ро́кі.»

— Имені́ не ка́зала?! а той во́лощóга, ко́стогри́за, ще́ дити́ною тебе́
звóдивъ! а ти й на дя́дину забу́ла и не призна́валася, а горну́лася
до мене́ мовъ щі́ра пра́вда?!

«Дя́диночко,» ка́жy, роспи́наючись:—«прости́ть мене́! я скільки разъ
хоті́ла ка́зати, да́кь со́ромно́ й стра́шно... Мені́ бажа́лось са́мій у
ёму́ нахо́хатця. Прости́ мене́, мо́я ма́тінко!»

— За ёго не благословляю!.. Дагь бачь, якъ за рідну дитину ста́ла!.. пригрі́ла сироту́... Обдурю ти зо мно́ю жи́ла и на мо́ї лі́та не огля́ну́лась!.. Не спі́дка́лася бь то́бі та́ка бі́да, не по́коха́ла бь ти не́рівню сво́їмь ма́лімь ро́зумомъ....

«Вінъ и тепе́рь и до́віку бу́де ме́ні ми́лішій одь усі́хь ба́гатирі́въ...»

— Ні, се́го не бу́де! Шви́дче умру́, ніжъ бла́гословлю те́бе підь віне́ць: не знева́жу до́брий рі́дъ св́ій, не ста́ну ко́стей на́шого ро́ду ру́шити. Се й сь то́го сві́ту повста́ють, якъ би ско́люсь.

«А ма́тіно́чко жь! ні за ко́го, якъ ні за ё́го.»

— Ко́лі ме́не за ма́тюрь не ма́єшь, то...—ма́хну́ла ру́кою, и не ста́ла бі́льшъ гово́рити...

Побáчила́сь я зь Хвѣ́доромъ: «Що́ ро́бити? Не пійду́ я ні за́кого... и за те́бе. Бо́же жь мій! на що́ я і́ї ду́рила? Во́на жь ме́не, бі́дола́шну, взя́ла, за ма́тюрь ме́ні ста́ла, ко́ха́ла, пе́стила ме́не якъ! Я зра́дниця́ і́ї, не скра́сила і́ї ста́ро́го ві́ку, а ще́ вь дя́ку й засму́тила... Хвѣ́дорку, сві́те мій! на що́ я зра́дила дя́дині, ма́тинці мо́єї... Не пійду́, мій го́лубе, про́ти і́ї во́лі: во́на се́го не зне́се. Пла́кала я гі́рко, и вь ё́го слѣ́за на ви́ї пові́сла.

— Се я зь те́бе зро́бивъ та́ку безча́снұ!..—Обня́лися ми й розі́шлись сь та́кимъ сму́ткомъ, що́ й не ска́зати.

Сумна́ мо́я дя́дина, сумна́ якъ ні́ч! ме́не о́страхъ бе́ре, мо́рбозомъ обда́е, а за се́рце якъ п'я́вкї ссу́ть.—А ста́рості́—якъ ті́ ре́п'яхі́: изно́вь одь Во́ло́щенка.

«Чи до́вго тво́я не́бо́га ро́стїме? та на ху́сткі́ прі́стїме?

— Да неха́й же Бо́гъ помага́е. Я і́ї не спина́ю, — неха́й и́де.

«По́ра вже па́ру ма́ти и пра́цюва́ти.

Дя́дина до ме́не:—За ко́го ти йде́шь?

«Ні́ за ко́го!»

— Да́рма,—ка́жуть ста́рості́:—ми со́бі й́ншу зна́йдемо, а ви со́бі де́ржіть на на́сінне.—Да й ля́сь двермі́, ажъ глі́па зь сте́лі по́сипалась.

— Иді́, до́ню, хочъ за Дми́тра́ Мұ́ху,—Бо́га бі́йся,—пла́му на на́шъ рі́дъ накла́дати. Бу́дешъ яко́ю господа́нію! Подві́рьє́ яке ши́ро́ке, зе́ле́не! горо́бі́на ажъ на землі́ ле́жить якъ зо́здріє́, коро́лівъ цві́тъ пові́вся по лі́сі, ви́шні́ по́перехи́ля́лись: Бо́же! цві́ту то́го, цві́ту! якъ мо́локомъ у́літо!.. и на́зі́мочка, и тре́тячо́к и ко́рівка; вь за́сі́кахъ по́вно... чо́го то́бі? и са́мъ па́рубо́гъ мо́то́рний, и я—всѣ́ Що́ вь ме́не є́—то́бі одда́мъ: скрі́ню и сто ці́лго́вихъ гро́шей и

корівку, а хату, горобдъ и подвір'є по смерті; хочъ и є въ менє рїду доволї, да ти въ менє найближча, найкраща. *Розумна жонá якъ стїпа пшонá, а якъ нема, дакъ и дурнá.*

«Дядиночко! не кажїть мені сєгò...»

— Идї, кажў! не дурїй: тобі не шосна́дцятий. Изъ п'яти парь можно ви́брати хочъ кому́: дру́га й одні́єи не дїждєтця... и хáта по́ручъ—якъ бли́зько!

«*Бли́зько, да смі́зько далє́ко, да лє́ко.* Я лү́чче нї за ко́го не пї́дў, матінко, якъ не за є́гò.

Почмїхають бу́ло старості́ по трї́чі ходївши, да й пї́йдуть. Усє́ на насї́нне менє́ прѣ́чять, на вї́садки...

Дядина, я и Хвє́дїрь ходимó такі невє́селї... А тў́ть врє́м'я йде; ужє́ й дев'ятна́дцятий настїгъ... сижў́ въ дї́вках! Лү́де заторѣ́чили: «чо́гò сє́, чо́гò?» Дядина ста́ла менє́ підстерє́гати, щòбъ я зъ нїмъ не бáчилась, а бáтько Хвє́дорївъ—собі́, бо й прáвда,—зъ насъ доб́ра нема́: собі́ сві́тъ зав'язáли и імъ... Отъ, и ста́ли ми рї́дко вбачáтись—у лї́сі хїбá, якъ зострї́нимось. У селі́, якъ на долóні, не сховáєсья. Дядина відсї́ль постерє́гає, якъ горóдами йде́, а бáтько є́гò—відтї́ль; об́лавою сто́ять,—по мї́сяцю, бў́ло, не бáчимось, кї́немось,—обї́ймемось, не промѣ́вивши слѡ́ва, и розї́йдимось. Тї́льки оди́нь Богъ знає́ наші́ мў́ки! Всю́ди наче́ стерє́жуть, всю́ди очі́. Дядина до мє́не й рє́чи не обє́рне.

Зї́йшлись ми разъ,—Хвє́дїрь мені́ й ка́же: — Изпудї́вся я зо-всї́мъ, моє́ сє́рце, да й надумáвся: сє́гòдні́ ходї́въ до панї́въ, просї́всья на обрѡ́къ, у гóродъ... На сї́мъ тї́жні́ я бáтька поховáвъ Нема́ мені́ до́лі, нї склaдў, нї лáду; кому́ не бу́ло зъ-мáлку, то й до'ста́нку: такъ намъ обѡ́мъ. Мáбуть, я є́мў́ нє́мощи додáвъ. Тлї́въ вї́нь сє́рцемъ, глядю́чи на менє́. Хáта мені́ рї́дна́я замі́сть труні́ ста́ла... Щòбъ ужє́ тебє́ й себє́ не суши́ти, пї́йду на мї́сто жї́ть, до шевцї́ и панáмъ половї́ну платї́тиму. Мѡ́же мені́ лє́гше бў́де, якъ я тебє́ не бáчитиму, да́й ти очє́й свої́хъ не стирáтимешъ. —

«Дѡ́бре, мї́й гѡ́лубе! Розї́йдемось... и я пї́йду́ въ лү́де. Щòбъ мені́ й мї́стечка то́гò не бáчити, де ми́ спозна́лися... Да такъ и вдáрилася объ́ землю́... «Нехáй,» кажў́, «мо́й косá побї́лє, а я не буду́ ни́чий бї́льшъ, якъ тво́й»... Такъ и поє́днали, и розї́йшлись якъ хмáра на нє́бі́.

Дядина мовчї́ть,—не замѡ́вить. Въ хáті́ мені́ тї́сно,—духъ спі́рає,—пекє́льний о́гнь менє́ пожи́рає...

IX.

Встала я рано, уклонилася дядині мовчки въ ноги, а вона мовчки поясъ ладитця плесті, — тільки здихнула. Переступила я порігъ,—якъ не впадѣ: завернула, поцілювала ёго,—да й пішла, пішла облогомъ,—самá не знаю кудá й до ко́го,—ажъ на край села. Всю доріженьку слёзами злила—оплакала свою долю.... Загледіла хату Золотарісину, — біліе якъ маківка на воді... все коханнячко своє згадала! Зайдѣ до її не съ тѣмъ, щобъ хлѣба-соли одвідати, а де мені подітись зъ своїмъ горемъ—грішною душею. Идѣ поузеъ її двірѣ, слёзою вмиваюся. Вона мотки вишає, мене не бачить. Завернула я у двірѣ.

«Бабусянько, бабусянько: де подітись?... якъ се горе забути?»

— На сі мѣки, — одкаже мені Золотариха, — нема, серце, зілля: не, посіявъ Господь... Хто сімъ занедѣжавъ, той и въ труну зъ сімъ піде.

«Я пійду міжъ люде вчитись свій хлѣбъ їсти... Дядина не велить мені бачитись зъ моїмъ Хвѣдоромъ; самá світомъ нудить й мені докоряє.»

— Иді, доню, у шесту хату по праву рѣку: тамъ няньку треба. — Тільки й поради дала.

Пішла я собі; підійшла мимоходомъ якъ колѣдязю до корита; промила очи, щобъ люде не такъ-то дозирались. Прийшла; двоє дітокъ бігає маленькихъ на подвір'ї, а трѣте на рукахъ у молодіці: вдову. Питаю, чи не треба наймички?

— Ні, стріце, не треба: вчѣра собі наняла. Да якъ же ти зморілася! присядь трѣшки. Пойді, — каже, — тутъ не подалі, багатір живѣ, — Свиріпенко; вінъ по поштахъ смотрітелемъ бувъ; — отѣ, зъ красними оконницями, ёго будінки и клѣня новá. — Я пішла. Тільки-що прочинила въ двірѣ фіртку, собака за пучку, а послі за запаску, и пошматовала, — чѣть зъ нѣгъ не звалила. Господи! се щѣсь не добре. Де то я притулюся?!..

Тутъ старá дівка вибігла, да такъ прожогомъ и лізе: — одѣ когѣ и чо́го, каже?, да такъ дивитця зніде́ лѣба.

«Кажуть люде, вамъ наймичку треба?»

— Намъ и самимъ їсти нічого. — Такъ мені одмѣвила.

«Да мені», кажѣ, «не багáто й треба.» А тутъ и підстаркова-

тій чоловік на гангій вийшов: у жилетці; в кармани руки за-
ложив; халіви чирвоним сап'яномъ обшито; лице блищить.

— Дівчино, дівчино! — на мене.

Я уклони́лася, да й кажу: «вамъ наймичку треба?» А сама такъ
и колючь, — такий неприязний, Господи!

— Треба. Чтожъ! тебѣ, можетъ, много потребуєтця?

Боже мій! да якъжъ мова! а кажуть — изъ нашихъ! Свого од-
бігъ, — чужого не доскочивъ.

«Ні».

— А скільки жъ тебѣ воспослѣдуєть дати въ годъ мѣста?

«Вісімъ кіпъ», кажу, «да юпчину»: вже й не домовила про чо-
боти. «Я чула одъ людей, що тагъ платять».

— Изобилуєшъ требованіємъ жестоко. Три копій... три, три. Ну??
И юпку можна дати, ёсли Хавронья, какъ одходила, не захвати́ла
зъ собою, — можно снабдитъ... — додавъ, — да ще такъ на носки дѣбкі
зп'явсь и опустивсь, и язикомъ прицмѣкнувъ.

«Ну, нехай и по вашому».

— Работать, — каже, — все.

«Добре».

Збѣталася... А які ящурини у ёго очі! які жъ вони мені не
милі!... Посадили мене заразъ сорочки латать и дѣху перевести не
дали. Рубецъ на рубцю, латка на латці!... дѣжу вчинила — пополамъ
зъ гречанимъ; полягали спать, и я, такъ, — на солонці, юпчину въ
голови. На зорі мене збудили до корови, хлѣбъ заміситъ, въ хаті
убратъ, страву застановить Хазяїнъ зъ двома хлѣпцями у полѣ по-
іхавъ. Я днемъ, до обѣдъ, гуркі підбивала. Поки самъ не повернувъ
зъ поля, безъ ёго й сестра не присѣлювала, не затѣкувала стра-
ви: у самого хазяїна ключъ одъ скрині и все хазяїство: мірою й
одсипає. За обѣдъ посаджимо, — такъ и гліна на всіхъ, якъ хто
ложку до рѣта несє. Хлѣбъ підъ замкомъ, — скнарость така! и зви-
чая сєго нема, щобъ хлѣбъ на столі бувъ на приходящого. Да ще й
всміхаєтця до мене, за плечє мене: — косніки, — каже, — куплю тобі
нові, — по щоці мене трѣпле... А то, разъ, у сїняхъ мене догнавъ
зъ пляхою привеликою. — Віний чарку, віний.

«И хлѣбъ твій,» думаю, «ставъ въ горні, а не то щобъ вашу го-
рілку пить... Згинь ти», думаю собі, «старий шкарбанъ зъ своими
жартами», — да й покинула їхъ черєзъ три дні. Вийшовши за во-
рѣта ажъ сплинула и нѣги отрусила: такъ гідко було! Такъ гідко,

що зпершу й не журилась и не думала ні про дідину, ні про Хведора; а послі бігомъ, бігомъ до дідини,—ажь на зустрічъ піпъ нашъ идє... «Оце жъ», думаю, «не кінець мойй біді»,—та до ёго: «Батечку», кажу, уклонівшись у ноги: «візьміть менє до себе!»

— Що ти? Бога бійся!.. а дідина?

«Равно пійдү въ люде, якъ не візьмите.

— А гріхъ же старү кидати! Вона жъ тобі...

«Я буду молитись», перебіла я ёго: «вона й сама одстүпитця... візьміть!»

— Ну, прихóдь: равно мені треба; тільки я не совітую.

А я щє разъ пішла до дідини, и зновъ въ ноги їй.

— Дє ти валасалася?... Доню моя, послухайся менє. Красү свою знівичишь,—літа свої марне стратишь. Иди за любóго,—тільки не за крепакá... и духъ мій не діше, якъ подумаю... Дитино мой, сєрце моє, опам'ятайся!

«Ні, матіночко, живи сь кімъ хочь, а я тільки пам'ять твою не забуду довіку... Прощайте! Я идү въ люде».

И пішла... и жила у попá даромъ,—тільки зодягали.

X.

Дідина взяла до себе двóхъ рóдичогъ: такъ и віку дожила... Оце, булó, я пійдү до цєркви—у тій ще запащині, що собáки кінець порвáли, якъ я знялась изъ дóму,—а тутъ ще не ввернулись спрáвить новóї,—отъ, вихóдячи зъ цєркви, на цвїнтарі, уклоніся їй низько, якъ матері,—поткнуся до неї: вона мóвчки рукою й одведє. Мені не скáрбівъ тїхъ жáль, що я тамъ покидала, а такъ,—її, и тогó, що я її зобідила, що прáця її пропáла не за що.

Пóслі й зъ Хведоромъ побáчилась, одійшовши одъ дідини. Якъ зраділа! усє ліхо минулось, и на дідину забулась...

Прийшла я додóму до попá; трóхі згóдомъ, вийшла за ворóта, а Хведіръ менє й постерегáвъ, на пригóрку, у який я двіръ поверну, побóддає стáвъ и дожидаєсь, чи не пройду я по дворý. Я тільки-що переступила сь порóга, зáразъ помітила сїрачїну; вінъ изъ пригóрка, да й пішовъ поузь ворóта: мовъ не до мене, а своєю дорóгою, бо людєй багáто по-дє-кудї гуляло. Порівнявсь, и каже стїха: — Прихóдь у лїсь, на старє місце: цілий дєнь ждáтиму.—Я

візиркала такú годíну, що людé поховáвсь трóхи... да й у гáй: ягодé, грибівé, зілля цілющого пошукáти бé то.

«Не сподівáлась я тебе такé швидко бáчити, сéрце».

— Нí, мой голубко сiзая, — не стéрпíв: вé привелику сiлу дождáвсь недiлi.

Я ёму розказáла все своé життé, щó и ягé.

— Дакé *моя*, — кáже.

«Твоя навiки».

— Подумáй, якá ти стáла! нiщó на тобі не бiщить....

«Аби я тобі блищáла, мiй брáт!»—да й обнялá ёго.

— Коли жé ми побере́мось?

«Не приступлю, сéрце, закóна, не буду бiльшé дiдiни гнiвiти. Такé ужé й рúки зложу́, якé не поблагословiть».

— Охé, бiдá, сéрце, зé тобóю!—да й замовкне.

Не оглédимось, якé и повечорiе: тiльки птиця хiбá сполохнé. Розiйдимось. Вiнé ищé недалéчко поблукаé; послi, пiхóю, на всю нiчé, за дéсятé верстóвэ, на мiсто.

Дiдiна три гóди пожила да й перестáвилась; хай iй землi перóмэ! менé, сироту́, до лiтэ довелá. Умiраючи сказáла рóдичкамé:— Усе вамé. Хáту й скрiню, пiятдесáтé карбóванцiвэ и товáръ; а пiятдесáтé — поховáть менé, попú, старцiмэ и на цéркву: всé на рiвнi чáстi. Про менé сказáли,—дакé тiльки óчи крiпко стiснула и гóлову одверну́ла. Я гiрко плáкала, що не довелось менi óчи iй заслонiти: стою́, булó, вé сiняхé, слiзно плáчу, а до iй и не потiкну́лась, щóбэ на Бóжiй дорóзi iй не спиняти, iй покóю не рúшити. Хай iй Госпóдь у цáрство небéсне прийме! До вiку спасiбi.

Побáчилась я зновé изé Хвédоромé. И Хвédирé журiвсь зо мною.

— Зiронько моя,—кáже:—коли тобі сóнечко засвiтить? Прáвду сказано: *не родiсь вé плáттечку, а родiсь вé щáстечку; хочэ рябá и погáна, да iй дóля кохáна....* журбá тобі за журбóю!—Обнiмáе, цілуе менé, голубить.—Я,—кáже,—надумáв: мiсяць доживу́ у хазiйáна, заплачу́ обрóгэ панáмэ да й старостiвэ до тебе пошлю́. И зновé у селi zostáнусь житé, — панщину буду одроблáти. Тi жé моя?

«Твоя, сéрце!»

XI.

Діждали місяця; Хвєдірь заплативъ обрѣкъ, одпросився зновъ у село. Самъ хату змазавъ, зчипуривъ такъ-що!.. Люде дивуютця: — Бѣже нашъ, — кажуть: якъ-то вони люблятьця. Вона жъ іще підліткомъ була, а ось скільки рѣківъ лихо терпіла, чужі порѣги терла послі роскѣшівъ такихъ: да й вінъ же!... Отъже й діждали свого. Самъ хату, прїзбу маже, — дожидаєтця своєї голубки...

Повінчали насъ. Весілле одгуляли тихо, да до любви. Переступила я порігъ въ єго хату мовъ у рай Божий. Якъ покинули насъ уже люде, якъ zostались ми на самоті, — сїни, хату засунали, — не змовлявшись, кинулись одно до 'дного, ажъ заплакали: зміли той кїпть, що за сїмъ лїтъ на сєрці осївъ. Цїлий день не їли й не пили, наче зареклись спостїти той дєнь святий. и свїтлий Такъ любо, такъ тихо на сєрденьку... Сидимѣ обнявшись, — и мұха не пролетїть, грїхъ наче... Самъ Богъ, здаєтця, міжъ нами.

Цїлий мїсяць насъ обохъ на панщину не ганяли, одпочинокъ молодїмъ дали. Такимъ яснимъ цвїтомъ зацвіла зновъ наша дѣля, морозомъ прибіта... Що то душа наболїла, сєрце намлїло!...

Почали ми порядкувати, а вінъ у людєй роботу брѣть де-яку малєньку. Въ своїй хатї и углї, кажуть, помагають. Що заробимъ, то й кўпимъ що-нєбудь въ хазїйствечко. И гѣрно у насъ, и вє село. Однїу стрѣвочку було постановлю, юшку, чи бѣрщъ, да який же то присмашний здаєтця! *На що, кажуть, та й шанѣба, якъ добрее слово...* Я всї роскѣши позабувала! Иногдї й вїри не доймаємо, що дѣля наша така крѣсна. Не трѣба менї нї зѣлата, нї срїблѣ, що було дивю людєй; нїчого менї того не треба, — нїчого не страшно. *Чоловїче мїй, затїло мой! якъ за тєбе захилюсь, то й нїкого не боюсь.* На панщину менє не звѣли; — тїльки въ зїму на панїв одпрядала. Хвєдірь одбувавъ свої днї, а я дѣла скільки мѣла працєвала.

Два рѣки прожили ми одинѣкі. Не дає намъ Богъ дїтѣкъ; — жаль, ад не скўшно. Одно тїльки гѣре: згорїла хата у панськихъ людєй, дакъ вдовї, зъ трѣма дїтьми, до насъ перевезли, бо у насъ простѣрно було. А дє багѣто господїнь, тамъ хата немѣтена. Усєго було: дїти и побьють и попереставляють усє, и гѣмъ такий складуть, що ажъ їши було затїкаєшъ. У нашої хатїни чїсто й затїшно було. Хвєдірь було ажъ метушїтця: такъ крїкъ той єго доймає!

На третій годочокъ я стала увазі: Господь и мені давъ. Радъ мій Хведірко и я рада: своє, то й не вадить. Ми все зъ нимъ живимо дружно. Зроділа я дівчятко, Наталкою зввали. — Дай, Боже, долю!—каже Хведіръ,—да не такъ якъ тобі.—«Щобъ, серденько, я тее вже забула. Колибъ тільки тобі Богъ давъ здоров'є!...»

А мій Хведірко усє марніє. Вінъ изроду бувъ худорлявий, да ставъ ще гірший. Згадала я тогді дядинине слово, що не ціпомъ би єму орудовати, и що й мої праця марне пійде... Усє справділось!...

XII.

Втішаємось ми Наталочкою; ростє воно, всміхаєтця: рученята дає, уже й дибки, уже й ходити почало, и говорити. Що вінъ було єю втішаєтця! Тільки горенько жъ моє! я притомилась: підбиваюся, зъ нігъ валяюся, а пізачо рукъ зачепити, бо чоловікъ занепадає; треба и отопітьця и одягтїся и прокормитись, а зъ єго помочи ніякої. А тутъ — малі дитїна: звісно, коло єго загаїсся...

Хведіръ зъ часу на часъ хиріє: якъ що болить, то й сорочка вадить. Прийде зъ панщини и ні за холодну воду; зогнєтця якъ похиле дерево, и сидить. На панщині робить, а свої дні дома й такъ,—идуть пусто. Нїє и нїє мое серце на єго гляючи; тәне вінъ вь моїхъ очахъ якъ віскъ. А я одъ туги, й того більшъ, ддніми руками не вхоплю. Пійде вінъ зъ двора, а я й світонька Божого за слєзами не бачу и ділечка за їми не вроблю: такъ вінъ мене крүшить!

Упали єго ще три дні незабаромъ; ото жъ вінъ дома день и другий пробує, говоривъ и ходивъ, зъ пєчи злázивъ, да усє такъ скорєсенько. Я зъ Степанидою єму дві сорочки одрізали; сижу, шию; и вінъ поліняку дрівъ, відєрце водї, принісъ, да вже й не здұжає,—стогне, и зновъ злізъ на пїчъ.

«Що у тебе, Хведорку, болить?

— Коліючка.

«Извару я тобі узваріцю?

Отъ горщокъ наварїла, два рáзи напоїла.

— Изведї мене на пїлъ, — каже.

А я зъ Наталочкою: у мене такъ тісно!

«Нї», кажу, «Хведорку, голубчику: иди: — нїгде мені примостїтьця зъ дитїною.

— Дай мені сиріватки зъ хлібомъ. Я накришила, подала. Вінъ сёрбъ, сёрбъ разівъ зъ п'ять, да й гóді.

— Ой, якъ, — каже, — досадно на печі лежать...

Я послала на полъ, сіла біля его; изчепила рўки; въ серці менє мовъ цўркою крутить; глянула на его да й изхопилась, — злякалась: такъ вінъ змінився.

«Хвєдорку, мій світоньку, щó це зъ тобою?»

А Степанида и каже: — чи не послать за попомъ? запричастить, — ёму й полўчає.

— Пийді, кажў, — будь ласкова, Степанидо.

Хвєдиръ почувъ, скорєсенько схопився, перевернувъ сорóчку, бо навиворотъ, нашвидку, надіта була. Сівъ, сидить, дожидаєтця попа: нема! Вінъ и лїгъ. Я хожў по хаті, — не знаю, що мені въ світі й робити... Я за кожушину, на себе, — нічъ, и хвища така йде! — да за дякомъ. Вінъ мені й кумъ. «Кўмочку», кажў, «голўбчику, сходитъ за попомъ. «А вінъ: — да ужє п'ять разъ ходивъ: попá нашого нема дóма, а до дрўтого ходили на той кутóкъ, — не бачили нікого; ходили, ходили по підъ-віконню, — нема нікого: тільки гўсі да кóні, а люде саме облягли — посну́ли крішко, не достўкаєся.

Въ короткий вікъ мій багáто кáрбівъ лягло на мойму серці, да ще ні óдного такого глибокого не було, якъ цєй послїдній. Ніколи не загоїшь...

Изборóла лихá година... Хвєдиръ умєръ: самá осталась на білому світі! Хочъ, баццá, й ширóкий, а нема де дїтись — безъ грóшей, безъ рóду. И хати своєї дрўжнєї одиурáлась: въ чужий ўголъ пїшла доживать, зъ Натáлочкою бáтька оплаковать...

Такъ чувствїтельно вміравъ!... Я пішла до дитини, ажъ чўю — вінъ на печі такъ стóгне. Я припáла до ёго: — «Хвєдорку, щó у тебе, мій світе? «Якъ устремивъ у менє óчи, такъ якъ не пробьє. Чи ти менє бачишь, Хвєдорку, дружино моя вірна, порáдь же менє?»

— Ти вже самá себе порáдишь, бачў... — Да три рази позіхнувъ — и Бóгу дўшу оддавъ, — одъ насъ одклонївся.

Я такъ и застїла, náче духъ у менє вїстановивсь. Степанида кїнулась, сусїдокъ кликнула. Три бáби прийшло, одхáли менє, ёго изрядили... Якъ живий ходивъ... нїякої ему й пригóди не було. Положили ёго на покуті, на лáві... Натáлочка у рўченьку ёго цілує... припáло до ёго нїгъ, обняло да й тїгне до себе. А я... и рєчи

у мене нема, що зо мною тогді діялось! Наталочка було, що-вечора, тата гукає... а теперъ и не пом'яне... Оце, було, малісеньке, встане да й гук'ає: тато, тато-о-о-о! а теперъ спитаю — де тато, прищупитця до мене, на́че знає, — и мовчи́ть. А я—на́че зъ ума схибну́ла... якъ було вінъ жа́лує и́:—ти жъ моя маню́сінечка! Хотя бъ намъ,—бува́ло ка́же,—діжда́ть, щобъ воно́ ходило.—И діжда́ли жъ, хвали́ть Бо́га; а вінъ — и не сті́милась якъ вінъ и ві́линувъ изъ мо́їхъ рукъ...

Такъ мені гірко теперъ якъ згадаю, що ще вінъ, якъ дужчий бувъ, то я разъ колись ёму́ й сказа́ла: «Бо́же мій! тимъ у насъ, Хвёдорку, нічо́го й нема́, що не хо́чемо робі́ти... На горóді—посці́ле, помёрзне: нічи́мъ ти мені не запо́могаєшъ, а я сама́ не вверну́сь. И ти бъ,» кажу́, «Хвёдорку, копі́чку на́коси́въ,—прода́ли бъ: а́жé жъ,» кажу́, «на всі́хъ, ко́ло крúчи, сіно́гóсу да́но.» А вінъ мене́ й на́лая́въ. Я ни́щечко́мъ и со́бі; да́къ вінъ мене́ у поти́лицю:—и ри́дъ твій не ди́же,—ка́же. А я зъ се́рця: «отъ, на́каза́въ мене́ Бо́гъ та́кимъ чо́лові́комъ!» Ти́льки о́це всё́го и бу́ло міжъ на́ми сва́рки... Вінъ жа́лова́въ мене́ крі́пко: ё́ чимъ згада́ть!..

Якъ хова́ли, я да́ла на Ева́нгелію, а то пі́нъ са́мъ одъ себе́ чо́ти́рі прочита́въ. «Вінъ,» ка́же, «и на мене́ о́блатува́въ, ца́рство ё́му неба́сне!» А то свої́ пані́ да́ли півка́рбóванця грóшей, горі́лкі, дошóкъ на труну́, и чу́ж'а одна́ пані́ да́ла са́льця́ й хлі́ба по́м'яну́ть. «Вінъ,» ка́же, «мене́ якъ свої́хъ пані́въ о́блатува́въ,—та́къ и ме́цò, спа́си́бі ё́му. Ха́й ле́генько ле́жа́ть!..»

Хвёди́ръ не торго́вався; мене́ бу́ло суди́ть ко́го за́преща́є... — Не вчи́сь, бу́ло—ка́же,—та́къ робі́ти. Бу́дешъ ти́хше хо́ди́ть, то́бі жъ лу́чче бу́де...

Я ё́го га́рно по́м'яну́ла и по́хова́ла: шпале́рками зе́леними труну́ о́бби́ла, ру́тою, васи́льками о́бложи́ла... Господі́! все ди́вова́нне сво́є тогді́ згада́ла, сіра́чину мою́ лю́бу спо́ряжа́ючи у ві́чную до́рогу... припа́ла до ё́го. да на оста́нній до́розі́ пого́вори́ла якъ зъ жи́вимъ. Хто жъ мені́ сві́титиме́ тепе́рь, якъ вінъ? сь кі́мъ я бу́ду жи́ть, сь кі́мъ и горо́ва́ть?.. Тогді́ мені́ зда́вало́ся, що вінъ те́ усе́ чу́є, що вінъ о́гляне́тця на мо́є си́рї́тство!.. а́жъ и тепе́рь не вде́ржу́ся отъ слі́зъ... Ні́закого́ тепе́рь мені́ за́хили́тись... Не згля́нувся на мене́ Господі́! підлі́ткою́ все по́кину́ла, пі́сні, му́зики, жа́рти

дівобічки... Надъ сірачіну не було мені нічого дорѣгшого.... Заквічавъ вінъ мій вікъ колючими тернами,—не довелось пожити изъ любимъ моїмъ Хвѣдоромъ: самъ изсякъ и я захіріла...

Иногді, якъ прийде тця, такъ тяжко стане на серці, що й молю Бога, що бъ мені бчи заслать; а посли—такъ зроби тця Наталочки жалю....

А. Печуй-вітеръ.

30 мая, 1860.